

ש ע ו ר ך (חיי העולמות*)

„תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל“ (ברכות ס”ד ע”א) „רשעים אפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרין בתשובה“.

(ערובין י”ט ע”א).

בפרשת נצבים: „העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ“ וגו' ובספרי, הובא ברש"י: „אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם, שמש שנו את מדתם, שמש לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם וכו', הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם, שמש שנתה מדתה, שמש זרעתם אותה ולא צמחה או שמש זרעתם חטים והעלתה שעורים. ומה אלו, שנעשו לא לשכר ולא להפסד, אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות, לא שנו את מדתם, אתם, שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות, על אחת כמה וכמה“ ואינו מובן, היאך שייך שנלמד ק"ו משמים וארץ ושאר הברואים לענין האדם, שהרי הם אינם משנים את מדתם מפני שכך הוא טבע יצירתם וא"א להם לעשות אחרת, משא"כ האדם שנתן הכח בידו לבחור בטוב וברע. ואמנם אף כי לא אדע אם נמצא היום את הבאור האמתי בדבריהם, אך נתבונן נא בבאור דברי חז"ל במקום אחר, ואולי נוכל לבאר בדרך זו גם דברי הספרי כאן.

איתא במדרש רבה פ' בראשית: „והארץ היתה תוהו ובוהו, אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור, אלו מעשיהן של צדיקים, (רשם להלן במד"ר: „ויקרא אלקים לאור יום, אלו מעשיהן של צדיקים, ולחשך קרא לילה, אלו מעשיהן של רשעים“) אבל איני יודע באיזה מהם חפץ, אם במעשה אלה ואם במעשה אלה, כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, הוי, במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים“. דברי המדרש תמוהין מאד, מה שאלה היא זו באיזה חפץ הקב"ה במעשיהן של צדיקים או

(*) נאמר ערב ראש השנה תרפ"ו ונרשם ע"י הרב ר' אברהם יצחק בלאך.

במעשיהן של רשעים היאך יעלה על הדעת כי הקב"ה חפץ במעשיהן של רשעים?

רואים אנו במהלך העולם, כי כל המאורעות שבו יתהוו על פי ההתנגשות של כחות הטוב והרע, הפועלים בעולם, ולפי התגברות אלו הכחות זה על זה במלחמתם התמידית יוכרעו המאורעות לטוב או למוטב. והנה שורש ההתנגשות הזאת היא בהנהגה העליונה של הבריאה, כי כשם שנסדרה מערכת הקדושה כן נסדרה מערכת הטומאה וזה לעומת זה עשה אלקים, "יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע" ונתן לשני הענינים שליטה בהנהגת העולם, כי ניתן הכת אף לרע לא רק בעולם התחתון, אלא גם בעולם העליון, בשרשי הבריאה גם שם כחו גדול, ומזה באים כל הרעות, הפורעניות והעונשים בעולם, וכחות הטוב והרע שקולים, מערכה מול מערכה, רק ניתן כח הבחירה לאדם לבחור בטוב או ברע ולהביא במעשיו ברכה או קללה, וכשם שהצדיקים במעשיהם הטובים מוסיפים כח במערכת הקדושה ומרבים שליטת הטוב בעולם, כמו כן הרשעים במעשיהם הרעים מוסיפים כח במערכת הטומאה, וכח הרע ושלטתו מתגברים בעולם ומביאים רעה לעולם.

והנה הקב"ה בחפצו ברא את שני הענינים, הטוב והרע, ונתן לשניהם שליטה וכח במהלך הבריאה, ובחכמתו מסר ביד האדם את המפתח של שני הענינים האלו, כי אם יבחר במעשים הטובים יתנהגו כל עניני העולם על צד הטוב והאור, ולהפך אם יבחר ת"ו ברע, במעשי הרשעים, יתנהגו כל עניני העולם על צד הרע והחושך. ולפי"ז היה אפשר לאמר כי באמת כחם שוה ולא ניתן בבריאה יתרון לצד הטוב מלצד הרע, ואפשר שלבסוף ינצח הרע כמו שאפשר שינצח הטוב, כי אם ח"ו יבחרו בני אדם ברע, יתרבה כחו ויהיה הרע השליט בעולם. אבל באמת עפ"י אמונתנו לא כן הוא, מאמינים אנו, כי סוף כל סוף ינצח צד הקדושה והטוב, "והיה ה' למלך על כל הארץ". ואור ה' וטובתו יתפשטו בעולם ויכניעו כליל את צד הרע, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה" והענין הוא משום שכך נסדר מבראשית, כי עד כמה שלא יבחרו בני האדם, בחופש הבחירה שנתן להם, בכ"ז אחרי כל הסבות והגלגולים שיגלגלו הדברים במהלך המאורעות בעולם ע"י מעשי האדם ובזירתו, יובל העולם לתכליתו תכלית הטוב. והו ענין מה שאמרו חז"ל על הפסוק, "בעתה אחישנה" זכו — אחישנה, לא זכו — בעתה, ובארנו כי אין ענין זה כמו שרגילים לבאר, שאם לא יזכו בדין להגאל, תבא הגאולה בעתה לעת קץ, בלא שום סבות הראויות להביאה, ורק הגאולה קודם עת קץ היא תלויה בסבות ובמעשי בני אדם, שע"י יזכו לזה, כי באמת א"א שתהיה הגאולה בל" משפט כי, הצוה תמים פעלו" וכל דרכיו משפט" וכל מה שהיה ויהיה מתחלת הבריאה עד

תכליתה הכל הוא עפ"י משפט עליון, היינו עפ"י הסדרים, שהוכנו מתחלת המחשבה מבראשית, כמה שבארנו זה כמה, כי כל עניני ההנהגה הם עפ"י חקים קבועים ומסודרים במשפט עליון והקב"ה תכן בחכמה נפלאה את חקי הבריאה וסדר סדריה, שעל פי כל האופנים שיתנהג העולם, על ידי מעשי בני האדם, מוכרח שיגולגלו עניניו כדי להביא את העולם לתכלית הטוב, אלא שאם יזכו תוכל הגאולה לבא מיד ואם לא יזכו תתאחר יותר, אבל לעת קץ, דגלי רק לרחמנא. מוכרח שיבא העולם לתכליתו, עפ"י מהלך עניניו ומנסיבות כל המאורעות שבו. איך יוכל כל זה להסתבב, לא נדע ולא נבין, אך זה נדע, כי כל אלפי המאורעות ומעשי בני האדם יוכלו להיות סבות, עפ"י דרכים שונים, לתכלית הגאולה. וגם אפשר שיסתובב ענין הגאולה באופן שמצינו בספרים הק', כי כשיתגבר הרע מאד, יכלה הוא את עצמו, ועוד דרכים רבים שהובאו בחשבון וידועים לבורא עולם. כי רצון ה' הוא שיתוקן העולם בתכלית הטוב, אולם א"א שיגלה אורו בלי שיסוגל העולם לזה, עפ"י מהלך עניניו, כי זה יקרא לא במשפט, לעומת ההנהגה העליונה. אבל ה' בחכמה יסד ארץ ולרחמנא גלי כי על פי האופנים, שעל פיהם נסדרו כל עניני העולם וטבע היצורים, מוכרח סוף כל סוף לבא נצחון האמת והקדושה, וכל ענין הקץ, שע"ז נאמר בעתה, הוא כי במחשבה העליונה הובאו בחשבון כל רבבות האופנים והסבות שאפשר שיגולגלו עניני העולם ע"י מעשי בני אדם ולפי כל האופנים הללו מוכרח שיבא העולם לתכליתו בעת ידועה והיא עת קץ, אבל בעצם אין הפרש בין הגאולה שתהיה לעת קץ או קודם, כי הכל במשפט אחד, „וציון במשפט תפדה" והבן...

אבל צריך לדעת כי כל ענין זה, איך ומתי יבא העולם לתכליתו וכל עניני המשפט התלויים בזה א"א לשום אדם להשיג, כי לא נתן להכירם לבני אדם ואפילו לנביאים, כי גם הם רואים מה שכבר נתן בבריאה ובשרשיה העליונים, שגם הם נעשו במאמר פיו של הקב"ה, בעשרה מאמרות שבהם נברא העולם, אבל הקץ וכל עניניו תלויים במחשבה הראשונה שקדמה לבריאה, בלבו של הקב"ה כביכול וליבא לפומא לא גליא (כמה שבארנו במקום אחר סוד עמוק בזה) ולכן לא נמצא ענין זה במאמר הבריאה רק הוא עדין בלבו כביכול, וכמאמר הכתוב „כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה".

והנה לפי מחזה הבריאה והנהגת עניניה הנראים לעינינו נדמה לנו, כי כחות הטוב והרע שקולים הם ותלויים בבחירת האדם ומפני כן טעו הרשעים הקדמונים, אף כי גדולים בחכמה היה לחשוב שיעלה בידם להשליט כח הרע והטומאה בעולם, כמו שמצינו בדברי חז"ל (הובא ברש"י פ' נ"ה) על נמרוד, „ידע את רבונו ומתכון למרוד בו", ולכאורה אין זה מובן לנו, איך אפשר

ליודע את רבון העולמים, — לפי מושג חכמינו ז"ל — יודע את עילת כל העולות, בורא הכל ומעמידן בכחו, לטעות ולכון למרוד בו? אבל באור הענין הוא, כי בההבוננו בהנהגת העולם, ראה שנתנה שליטה גדולה לכחות הרע בכל עניני הבריאה, ולכן, אף כי ידע שיש בורא אחד שברא הכל בכחו, בכ"ז ה"י נדמה לו, כי ה"כל יכול", אחרי שברא את הבריאה והשליט בה שני הענינים, הטוב והרע, לא נתן ההכרעה לאחר מהם, רק מסר כח הבריאה לאדם, ומעכשיו הכל תלוי במעשה האדם ובחירתו, ומפני זה חשב, כי בנתנו כח לצד הרע והטומאה יוגדל כחו וינצח את צד הטוב והקדושה וברשעו בחר ברע למרוד ברבוננו. וכן הוא ענין מה שמצינו בטיטוס הרשע, שתפס זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עברה (גיטין ב"ו), והיינו מפני שחפצו היה להגביר כח הטומאה, ובגודל החטא ורשעתו הנוראה, בחללו את קדשי הקדשים חשב שיתגבר כח הטומאה וישליט אותו בעולם, כי ידע שבמעשה הרע הוא נותן כח למרכבת הטומאה ונותן שליטה לרע בכל העולמות וכשמגבירים כח הרע בתחתונים, מתגבר כחו גם בעליונים בשרשי הבריאה, ולכן חשבו כל אלה שנתכוונו למרוד בבורא ית', כי בהגבירם כח הטומאה והרע ינצח גם בעליונים ולא יהיה להם עונשים גם לאחר מיתתם, כי ידעו לפי גודל חכמתם, שגם בעולם שלאחר המות עדין אין האמת שולטת לפי המציאות האמתית ועדין יש שם מקום לשליטת הרע, כי באמת כל עניני העונשים שישנם בגיהנום ושאר העונשים שהוכנו לנפש החוטאת לאחר המיתה, גם זה אינו לפי הרצון הפנימי של הבורא, לפי מציאותו האמתית, שהוא כלו טוב וחסד, ואינו מגיע שם שום קטרוג ועונש, רק טוב לכל ומטיב לרעים ולטובים, וכל ענין העונשים הוא לפי הספירות התחתונות, כפי שנסדר במחשבת החכמה לתכלית הטוב, אבל בכ"ז ענין המצא כל זה הוא רק מחעלם אורו יתברך והרחקת הבריאה ממציאותו האמתית.

ולפיכך מצינו באמת, כי הרשעים גם לאחר המות עדין טועים וחפצים בשלטון הרע וכדמצינו (גיטין נ"ו) גבי אונקלוס הגר דאסקי לטיטוס בנגידא, שיעץ לו להרע לישראל, "זיל איגרי בהו בההוא עלמא והוית רישא דכתיב היו צריה לראש וגו', כל המיצר לישראל נעשה ראש", אסקיה לבלעם בנגידא וכו' אמר ל' לא תדרוש שלומם וטובתם כל הימים". רואים אנו מזה כי הרשעים הגדולים, גם לאחר המות עדין במרדם הם עומדים ואור האמת עדין לא נתגלה לפניהם, ויש להם מקום לטעות בראותם, כי עדין כח הרע פועל גם שם, ואף שרואים העונשים הגדולים המגיעים להם שמה, כמבואר בגמרא שם, בכ"ז אפשר להם לטעות ולחשוב כי זהו מפני שעדין לא גבר הרע על הטוב במדה מספיקה וסובלים הם מכח הטוב המענישם וסבורים, כי אפשר להשליט את כח

הרע ולמרוד במלכו של עולם, וכן היה דרך הרשעים הקדמונים, שהשגתם היתה גדולה מאד וכדמצינו בסה"ק לענין דור ההפלגה, שרצו לנתק ספירת "מלכות" מהספירות העליונות ולשלוט על ידה (*), וכ"ז מפני שראו כח הרע עד היכן הוא מגיע וסבורים היו, כי לאחר הבריאה כח הרע והטוב שקולים הם ואפשר להשליט את הרע בכל היצירה גם בשרשי הבריאה, וזה לא ידעו, כי בשורש כל השרשים, במחשבה הראשונה שממנה מסתעפים כל שרשי הבריאה, שם אין שליטה לכח הרע, ולפיה מוכרח סוף כל סוף שינצח הטוב ותגבר הקדושה, וכמה שנתבאר לעיל.

וזהו ביאור המדרש, "והארץ היתה תהו ובהו — אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור — אלו מעשיהן של צדיקים", היינו, שמבראשית הוכן בבריאה ונתן מקום למעשיהן של צדיקים להביא אורה וטובה לעולם וכמו כן נתן בבריאה מקום למעשיהן של רשעים, להביא חושך ורעה לעולם, ועדיין אינו יודע באיזה מהן חפץ הקב"ה, היינו אם נתן במערכות הבריאה יתרון לטוב על הרע, כי הלא הקב"ה ברא שניהם את הטוב והרע ונתן להם שליטה וכח עפ"י בחירת האדם, ואפשר שכחות שניהם שקולים ועלול שינצח גם הרע ונמצא שלפי סדרי הבריאה אין חפץ להקב"ה בזה יותר מזה, כי הלא כל מה שאנו מדברים מרצון ה' הוא רק מהמדות הנכרות, שרק זהו כלל מה שאנו יכולים להשיג ממדותיו וזולת זה אין לנו שום מושג וא"א לנו לדבר מזה, כי לעצמותו יתברך אין ליחס שום מדה וחפץ. ואם נאמר שלפי מערכת הבריאה לא נתן יתרון לנצחון הטוב, נמצא, דאינו ידוע לנו במה חפץ הקב"ה, ולזה נאמר, "וירא אלקים את האור כי טוב", שבזה גלה דעתו וחפצו בבריאה למעשה הצדיקים וכי התכלית המכוונה בכל הבריאה היא רק להוביל את העולם לתכלית הטוב, לנצחון הקדושה, ובזה שם עינו לטובה, כי סוף כל סוף ינצח הטוב ואור ה' יזרח על כל העולם. וזהו: "הוי כי הקב"ה חפץ במעשיהן של צדיקים". כלומר שנתן יתרון בסדרי הבריאה למעשיהן של צדיקים ולעולם שכולו טוב.

ולפי זה אולי נוכל לבאר דברי הספרי פ' האזינו, ששם מדבר ג"כ בענין זה, כי משה העיד לישראל שאם עדין לא נתברר להם שנתן יתרון בכלל הבריאה לטוב מלרע ובספיקן הם עומדין באיזה חפץ הקב"ה ולמה כוון בבריאת העולם, ע"ז אמר להם שיסתכלו בשמים ובארץ ובכל צבאם, היינו לראות בכל היצור את הסדר וההרמוניה הנפלאה השוררת בו ורוב הטובה הצפונה בו וכי את הכל עשה יפה בעתו, להנות בהן לבני אדם ושאר היצורים ולחיותן, שזה

(*) עיין שעו"ד "דור הפלגה".

גלוי לכל המסתכל בבריאה (וכמבואר בפרטות בס' חוה"ל שער הבחינה), איך שהוכן הכל לברכה ולא לקללה, לקיום ולא להרס, מכל זה יכולים להוכיח, כי כונת כל הבריאה היא רק לטובה, וכי חפץ הקב"ה רק בטוב וחסד ולתכלית זו ברא עולמו ועולם חסד יבנה, ומוזה הם צריכים ללמוד ולדעת, כי גם מה שנתן לאדם כח הבחירה הוא רק למען יבחר בטוב וכי הוסדר מראש, כי סוף כל המעשים והמאורעות שבעולם הוא נצחון הטוב ובזה חפצו יתברך, וצפה מראש למעשהו של צדיקים להביא אורה לעולם.

אך יותר נראה לומר בפרוש דברי הספרי עפ"י יסוד דברינו אלה ורק באופן מתאים יותר לפשוטי הדברים במאמר הזה. והוא, כי הלא הדברים האלה אמר משה לישראל אחר מתן תורה עם צווי' ואזהרותי, שכבר הודיע לנו הקב"ה חפצו ורצונו לבחור בטוב ואמר לנו: ובחרת בחיים; אבל עדין יש מקום לאמר כי כל ענין מתן התורה והמצות הוא הגברת כח הקדושה, כי בקיום התורה מתגבר כח הקדושה וע"י התורה הורנו הדרך למשוך ההשפעה מצד הקדושה ולהביא נצחון כחות הטוב בכל הבריאה ולזכות לעצמנו ולכל העולם את הטוב האמתי הוא אור ה'. אבל עדין לא נתברר לנו אם זהו סוף רצונו וכי מוכרח הוא שיתקיים דברו שאמר לנו בתורתו, כי עדין אפשר לומר, כי כל עניני התורה הם אמצעים מצד הקדושה, אבל אם נבחר ח"ו ברע ולא נקיים תורתו, יתגבר כח הטומאה וא"כ אפשר שיעלה על דעת בני ישראל לקחת את עצמן לצד אחר ולמשוך ההשפעה מכחות הטומאה ומנצחון הרע; ע"ז העיד להם את השמים והארץ; כי כאשר נסתכל בצבאות השמים והארץ, בכל היצור שנברא עפ"י צווי' ה' ותלוי במאמר פיו של הקב"ה, ונראה, כי הם אינם משנים מדותיהם, עושים רצון קונם וכאשר צוה מבראשית וכי מאמר הקב"ה קיים בבריאה וא"א שיבוטל, מזה עלינו לדעת ולהבין, כי גם מאמר ה' בנתינת התורה ודברי מצותיו מוכרחים להתקיים, כי בו רצה הקב"ה ועל מנת זה נברא העולם, וא"כ מוכרח שסוף כל סוף יתקיים, ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד, ולעולמי עולמים, וזאת התורה לא תהא מוחלפת, ולכן צריכים אתם שלא לשנות מדתכם ולעשות רצונו, שגלה לנו בתורתו, כי חפץ הקב"ה במעשי הצדיקים, וחפץ ה' הוא מציאות שא"א להבטל בבריאה, כי כל מצוותיו אמת ואמונה, חק ולא יעבור ודברו קיים לעד.

ולענין שדברנו היום כדאי להוסיף בענין הנשמה לאחרי המות, כי גם החיים ההם עדין מוגבלים בגדרים וגבולים ידועים, כפי העולם ההוא. שהוא רק אחד מהעולמות הרבים, שנברא עפ"י רצון ה' וכל עולם יש לו חיים המתאימים למושגי עולמם עפ"י חוקים קבועים ומוגבלים, כעין החיים בעולמנו, ואף שהחיים ההם יותר נעלים ורמים לאין שיעור ועוד מחיי העולם הזה, מ"מ

גם הם אינם עדין לפי האמת לאמתו ואין זה עדין עולם האמת, ולא כמו שחושבים אנשי העולם, כי לאחר המיתה נכנסים מיד לעלמא דקשוט ויודעים כבר את הכל, אלא גם בעולם שלשם עוברת הנשמה אחרי הפרדה מהגוף רחוקה היא עדין מידיעת האמת, ורק לפי ערך הכרותיה וחייה בעולם הזה היא מתרוממת לחיים יותר נעלים ומשגת ענינים רמים מעולם העליון, שהיא נמצאת שמה. עוררני לזה מאמר נפלא וסתום בירושלמי שהתבוננתי בו בשבעת ימי אבלי *). וכאשר נתגלה לי באור דבריהם ראיתי אור והיתה לי קצת נחמה. מצינו בירושלמי: „כל שלשה ימים הראשונים הנפש טסה על הגוף, סברה שהיא חזרה גביה, לאחר ג' ימים הכרס נבקעת וכו' ואזלא וכל ז' ימים טייסא מקברא לביתא ומביתא לקברא" (עיין בס' חכ"א כלל קס"ז לענין ג' ימים לבכי ז' להספד). הדברים האלו נפלאים ממנו ואינם מובנים לנו כלל, תמהים אנו איך אפשר שהנשמה בהיותה מופשטת מן החומר, בהמצאה בעלמא דקשוט תטעה כ"כ ולא תדע מה שידוע לנו בהיותנו בעולם הזה. גם קשה לנו לפי מושגנו לצייר, כי הנפש טסה על הגוף, המכוסה בעפר ונקבר במעבה האדמה וטייסא אח"כ מקברא לביתא ומביתא לקברא. ובכלל תמוה לנו לומר שהיא נמצאת עדין בעולם הזה, אחרי שכבר עלתה למקומה בעולם אחר לגמרי, עולם הנשמות.

אמנם לפי מה שאמרנו כבר בענין העולמות ולפי מה שבארנו היום, נוכל להבין ולהרגיש דברי חז"ל הקדושים ונראה אור גדול בע"ה. הנה לפי המקובל אצלנו ומצטייר לנו נמצאים העולמות העליונים במקום אחר מעולמנו, בשמים ממעל וכדומה, וכן כל ענין העולמות הרבים, שמדובר אודותם בספרים הק', כל עולם נמצא במקום אחר זה למעלה מזה, אבל באמת טעות היא לאמר, כי ענין עולמות העליונים היא במעלות המקום, וזהו רק משפל מדרגתנו, שקשה לנו להשיג באופן אחר עולמות משונים זה מזה תכלית שנוי, אם לא במקומות שונים, אבל באמת אין הדבר כן, כי הלא לפי המציאות האמתית אין ענין מקום וזמן כלל, כנמצא בס' הק', שכל ענין מקום וזמן הוא דבר שנחתחדש בבריאה ונמצא רק במושגנו אנו, לפי טבע יצירתנו, שנטבע בנו אופן השגה כזו, שא"א לנו לצייר שום דבר כי אם בגבולי מקום וזמן, אבל באמת לאמתו אין ענין מקום כלל, וא"כ ודאי שאין ענין העולמות העליונים ותחתונים במציאות המקום זה למעלה מזה, רק ענינים הוא במעלות הרוחניות, שכל העולם הוא במעלה יותר עליונה, כלומר במושגים יותר נעלים ונשגבים,

(*) על מות הרבנית הצדקת מרת מרים ע"ה שנפטרה בי"ב אלול תרפ"ה.

שמכנים אנו לזה עליון ותחתון, במעלה ולא במקום, ולכן אף לפי מושגנו אנו, שא"א לנו לצייר שום ענין בלי תפיסת מקום, אל לנו לצייר לעצמנו ההפרש שבין העולמות בגבולי מקום, רק צריכים אנו לצייר לנו, שהכל נמצא במקום אחד ובמקום שנמצא בו עולמנו, נמצאים ג"כ העולמות העליונים ועליוני עליונים, והראנו לדעת, כי יש לנו היכולת לצייר לנו היאך אפשר שבמקום אחד ימצאו עולמות רבים ובכ"ז ימצא כל אחד לפי מדרגתו בהשגת המציאות את עולמו, לפי מושגיו הוא, והבאנו לזה ציור נכון מהברואים הנמצאים פה עמנו בעולם החומר, ובכ"ז מושגם בעולם זה עצמו הוא מושג אחר לגמרי ממושגנו אנו. כגון הנמלה הקטנה או בריה הנראית לנו רק בזכויות מגדלת פי אלה, צייר לעצמנו איזה מושג יש לה בעולמנו ובכל עניניו, הלא כל ענין וענין מעולמנו מצטייר אצלה באופן אחר ומשונה לגמרי ממושגנו אנו, כי לפי צמצום כחותיה א"א בשום אופן שתקיף אף דבר אחד במלא הקיפו ואין לה שום ציור ממחזה ותואר הברואים הגדולים, ומה גם בעניני חייהם, כמו עניניו של האדם ומיני התענוגים הנעלים, כמו נגינה ואמנות, שודאי אין לה ציור בצרפתי הקולות ושני הצבעים והרכבתם ומושגה בהם אחר לגמרי משהוא אצלנו, ומכל שכן שאין לה שום מושג בעונג שמרגיש האדם בהם, וכדומה לזה בשאר התענוגים ועניני בני האדם, וגם בלי ספק ישנם כמה דברים שאינה משיגה כלל מפני שחסר לה החוש להרגישם, ואף במה שתשיג אותם אפשר שמצטייר אצלה בצבעים וגווניו אחרים לגמרי ממה שהם אצלנו, ובכל אופן אין לה מושג אף אחד מאלף ממה שיודעים אנחנו מעניני העולם וחייו, ולן יצויר כי היינו יכולים לבוא עמה בדברים ולספר לה מעניני עולמנו, הלא בודאי היתה חושבת, כי זה נמצא בעולם אחר, המשונה תכלית שני מעולמה היא, ובכ"ז הלא ידענו כי היא ואנחנו חיים בעולם אחד. מזה נוכל לצייר לנו איך אפשר, כי פה במקום אחד נמצאים עולמות לאין שיעור, אלא אנחנו, לפי הגבלת חרשינו, רואים לפנינו עולם קטן, פשוט ונמוך לעומת אלה שמושגיהם יותר נעלים, שהם מוצאים פה ענינים יותר נשגבים לאין ערוך, ונמצא כי חיים הם בעולם אחר לגמרי.

ולפי זה צריכים אנו להבין, שהנשמה לאחר הפרדה מן הגוף, לא תעלה מעולמנו למקום אחר, אלא נמצאת היא פה עמנו במקום שנמצא בו גם גופה, אלא לפי ערך השגתה במציאות, אחרי שנתפשטה מן החומר ויצאה ממסגר השגת החושים, ודאי שמשגת הכל וגם את העולם הזה עצמו במושג אחר נעלה לאין ערך ושעור, מכירה ורואה את כל הדברים במושגים אחרים לגמרי יותר נעלים ונכונים, ולכן כל עולמה אחר הוא, עולם יותר עליון ונשגב. אבל את זה צריך לדעת, כי גם במצבה זה עוד השגותיה מוגבלות הנה.

אף כי בגבולים אחרים מהגבולים הצרים של חמשת החושים, אבל בכ"ז כל השגתה מצומצמת עדין לפי הצמצום של עולמה ועדין רחוקה היא מהשגת המציאות האמתית תכלית רחוקה, כי כל מציאות העולמות הוא רק מההעלם והמציאות האמתית ולזאת יקרא עולם. כי כל מציאותו הוא רק מההעלם, וכן מדרגת העולמות הוא לפי מדת ההעלם בה, שאינו דומה ההעלם מעולם לעולם, ובעולמנו התחתון ההעלם יותר גדול מכל העולמות, ולכן מצטייר לנו הכל בהשגות חמריות בציורי החושים, אבל בעולם יותר עליון מצטיירים אותם הדברים עצמם במושגים יותר דקים ורוחניים, ואפני המושגים הם רבים ונעלים זה יותר מזה, כל עולם מושגיו רחוקים ונעלים לאין שיעור ממושגי העולם שתחתיו, וכן נמצאים עולמות רבים לאין שעור, והעולם שבו נמצאת הנשמה לאחר הפרדה מן הגוף הוא רק אחד מן העולמות הרבים, והוא עדין עולם נמוך מאד בערך לעולמות ועולמי עולמות הרבים והנשאים, ובערך לעולם יותר עליון הרי עדין הנשמה מוגבלת במושגיה וגבוליה, כהגבלת נשמה מוגבלת בגוף לגבי נשמה מופשטת. ומבואר זה עוד יותר לפי מה שבארנו במק"א ענין מה שנמצא בס' הזהר כי ישנה נשמתא ונשמתא דנשמתא וכן כמה נשמות זו למעלה מזו וכל נשמה לגבי העליונה היא כגוף לנשמה — כי כל ענין גוף הוא רק ענין הגבלה וצמצום — וד"ל.

והנה הנשמה כ"ז שהיא מוגבלת בעולמה המצומצם היא חיה במושגים רחוקים מאד מהשגת המציאות האמתית שלמעלה ממנה, ועדין יש לה מקום לטעות, כמו שטועים אנחנו מפני צמצום מושגנו והעלם הידיעות אצלנו, אלא שטעויותיה אחרות הן מאלו הטעויות שטעתה בהן בהיותה בגוף, וישנם טעויות שהיא טועה בהן עכשיו, במה שלא טעתה מקודם, לפי השגותי הנעלות עתה במציאות, שהן יותר נכונות מהשגותיה החושיות. ולכן כשנפרדה מן הגוף סבורה שהיא חוזרת לגביה, כלומר להתקשר שוב עם הגוף, וזהו מפני שיש לה עכשיו השגה אחרת בגוף ויחוסו לנפש ונתוספו לה עוד ידיעות נעלות בענין קשור הגוף לנפש, שבשביל זה יכולה לחשוב ולטעות, כי אפשר לה עוד להתקשר עם הגוף, גם אין מורגשים לה עכשיו אלה הגבולים שישנם לנו, וכסוי העפר לא יחוץ ולא יבדיל בינה לבין הגוף, כי לפי מושגה עכשיו מציאות העפר הוא ענין אחר ולא כמה שנראה לנו, ולכן אינה מוטלת עוד תחת גבולי החומר בכלל, ושייך אצלה שהיא טסה על הגוף גם בהמצאו במעבה האדמה.

אמנם כן כנראה עדין היא מוטלת תחת מושגי זמן ומקום, שענינם נמצא אף למעלה מעולמנו, אף כי ודאי באופן אחר מאצלנו, אבל מ"מ ענינם נמצא עוד למעלה הרבה מאד, ולהנשמה המופשטת מושג המקום הוא באופן אחר ובמדות אחרות. ולמשל מה שנחשב אצלנו לשטח גדול של אלפי מילים.

לפי מושגי הנפש אפשר שנחשב למשהו ושטה כם בטיסה אחת וכן אינה מוטלת תחת הגבלת החומר וגדריו ואפשר שהענין שנמצא אצלנו שהמקום שתופס חפץ אחד א"א שיתפוס חפץ שני אינו קיים בעולמה ולכן אין כותל מפסיק ולא שום מחיצה והיא ססה מביטא לקברא ומקברא לביתא.

בכלל צריך להבין, כי גם בחיי הנפש נמצאים ענינים רבים, כגון אלה הנמצאים בחיים אצלנו, אף כי החיים שם במעלה יותר עליונה, וגם שם עדין אין החיים לפי האמת לאמתו, רק אחד מאפני החיים השונים הנמצאים ביצירה בחפץ הוי' ברוך הוא שנתן מקום לאפני חיים שונים בעולמות רבים לאין שיעור וערך, מן החיים הנמוכים בעולם התחתון, עד החיים העליונים בעלמי עלמא.

והנה לפי מה שנתבאר לנו, כי גם אחרי המות עדין רחוקים מעולם האמת, מובן לנו מה שמצאנו, שהרשעים גם אחרי המות עדין במדרם הם עומדים, כי עדין רחוקים הם מהכרת האמת והזוהמה שנדבקה בנפשותם בעוה"ז והרחיקתם מהכרת האמת עדין נדבקת בהם שמה, כי החיים שמה הם המשך מהחיים בעולם הזה, ואף כי שם הם חיים בענינים יותר נעלים ורוחניים כפי היאות לעולם יותר רוחני ועליון לאין שיעור, מ"מ מתאימים הם לעניני החיים בעוה"ז וכל אחד לפי אופן חייו בעולם הזה הוא חי בעולם הבא, והאנשים שנמשכו בעוה"ז אחרי הטומאה והרע, גם שם נמשכים אחריהם ורואים הכל במחזה שקר, וזהו מה דמצינו בגמ' (עירובין י"ט) „רשעים אפילו על פתחו של גיהנום אינם חוזרין בתשובה, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, שפשעו לא נאמר אלא הפושעין שפושעין והולכין לעולם“, והיינו, כי גם שם עדין מוטלים בחושך ואינם רואים במחזה האמת ונמשכין לצד הרע ופושעים והולכים, כדמצינו גבי טיטוס ובלעם, כי גם אחר שקבלו העונשים המרים עדין יעצו להרע לישראל, מפני שחפצו עדין בנצחון הרע וכמה שבארנו לעיל. וכן הוא גם בכל אדם, כ"ז שלא נצרף בגיהנום ושאר העונשים המזככים ומטהרים את הנפש, עדין השגתו מוטעת ועדין נמשך לצד הרע באיזו מדה והרשע כ"ז שהוא בגיהנום עדין רשע הוא עד שיטהר ותזדכך נפשו לקבל אור האמת. והרשעים הקדמונים, שנשרשו ברע, פושעים והולכים לעולם, כי לא יגיע להם אור האמת.

אבל הצדיקים, שהלכו בדרכי הצדק בעה"ז ובחייהם השיגו הכרות נכונות ואמתיות לפי מושגי זה העולם, ודאי שנשמותיהן בהפרדן מן הגוף ויציאתן ממסגר החומר, מתעלות להשיג את הכל בהכרות אמתיות ויותר נעלות, אבל עדין יש לפנייהם מדרגות רבות לאין שיעור בהשגת האמת ונשמותיהם מתעלות מעולם לעולם יותר עליון ובכל עולם משיגים ההשגות

הנכונות, לפי העולם שהם נמצאים בו. וזהו מה שאמרו חז"ל (ברכות ס"ד):
 „תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעה"ז ולא בעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל
 אל חיל”.

והיינו, שכמו שבזה העולם הם הולכים ממדרגה למדרגה ועולים
 בהשגותיהם ובהכרת האמת, כן הוא בעה"ב, עדין יש לפניהם מעלות רבות
 לאין שעור בהכרת המציאות האמתית, אבל עולים הם מהשגה להשגה וממדרגה
 למדרגה בהכרת הבריאה ובקבלת פני השכינה שעל זה נאמר: „יראה אל
 אלהים בציון”. ובה במדה שהתרומם בהכרותיו בהיותו בגוף, באותו אופן
 שהתקין את עצמו בעולם הזה, מקבל כל צדיק וצדיק את אור האמת בכל
 המדרגות העליונות למעלה ולמעלה, כי רק כפי מה שהתקין לו האדם בעולם
 העשיה יכול הוא להשיג מעלה בעולמות שמתרומם בהם אח"כ, וע"פ
 הדרך שהתורה לו בחייו, ע"י מעשיו והכרותיו, חי הוא אח"כ את חיי הנשמה
 רק ביותר עדון ואור לאין שעור וערך. אבל כל צדיק ההולך בדרכי היושר
 והצדק, בהפרד נשמתו מן הגוף משיג הוא השגה יותר נכונה ומתקרב אל
 הכרת האמת והוא הולך מחיל אל חיל לראות באור פני מלך חיים, יראה אל
 אלקים בציון. יוכנו א—ל עליון!

ש ע ו ר ח

ידיעה ובחירה *

— שהקב"ה אינו יודע מדעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריה.

מגיד מראשית אחרית.
הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף
(מדרש רבה שמות ט')

(רמב"ם הלכות תשובה פ' ה' ה"ה)

„ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהי' לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגוים“ (בראשית מ"ה, י"ט). פירש רש"י ידעתי בני ידעתי — שהוא הבכור — גם הוא יהי' לעם — שעתיד גדעון לצאת ממנו, שהקב"ה עושה נס על ידו — ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו — שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל — וזרעו יהי' מלא הגוים — כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמת בגבעון וירח בעמק אילון.

פלא הוא: איך היתה באפשרותו של יעקב אבינו לראות ולהגיד מראש שמאפרים ומנשה יצאו אנשים גדולים — יהושע וגדעון, מכיון שהיות האדם טוב או רע, צדיק או רשע תלוי בבחירתו הוא, והלא אפשר שלא יבחר בטוב? ואם כי ראה והכיר בעין קדשו כחות נשאים ונעלים באפרים, שלפי מעלות נפשו מעותד הוא להוציא את מי שעתיד להעמיד חמה בגבעון, הלא ידענו כי כל אדם שיש בו כחות נעלים לטוב, הנה גם כחותיו הרעים הם יותר גדולים וחזקים, כי ביחד עם הטוב הגדל בנפשו של האדם מתפתחים וגדלים גם כחותיו הרעים הנמצאים אצלו, וכאמרם ז"ל „כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו“ והיינו כי אצל האדם הגדול כל כחותיו ערים וחיים ביתר תקף ועז, וא"כ אם ראה במהות אישיותו של אפרים כחות כאלו, שבהנחילו אותם ליוצאי חלציו עתידים הם לגדול ולהיות לאנשי מעלה, הלא ביחד עם הכחות המתפתחים לטוב מתגדלים גם הכחות ההפכיים המתנגדים להם, ובהיותם

(*) נאמר ביום ג' פ' שמות תפריח ונרשם ע"י הרב ר' אברהם יצחק בלאך זצוק"ל ומד יואל דוב זקס ה"ד.

מוצגים בפני מלחמה קשה כזו אי' הערובה הנתנת שהטוב יתגבר על כל המפריעים וינצח במלחמתו? ואפי' אם נאמר שהבחין והכיר בו שמעלותיו ומדותיו מיוסדות ומבוססות על יסוד קדוש וטהור הנמצא כבר בקרב נפשו ואין לחשוש להתגברות הרע לפי מצבו זה, מ"מ הרי א"א לו לאדם, אף לצדיק גמור להיות בטוח שישאר בצדקו, ומכש"כ שא"א לבטוח ביוצאי חלציו שיהיו צדיקים, כי הלא לא ניטל כח הבחירה מהאדם כל זמן היותו בעולם הזה, ומנין הי' אפשר לדעת מראש שיבחר בטוב ויהי' צדיק?

ובאמת נמצאים כמה מאמרי חז"ל המראים בעליל כי הולדת הצדיקים גדולי עולם כבר הוכנה מראשית ימי קדם, ובנבואה אפשר לדעת ולראות זאת מראש. וכדמצינו, "אמר ר' יהודה בר' סימון עד שהאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והי' העולם, הראה לו דור דור ודורשיהו, דור דור וחכמיהו, דור דור וסופריהו, דור דור ומנהיגיו שנאמר "גלמי ראו עיניך" וגו' גולם שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון, הוי זה ספר תולדות אדם" (בראשית רבה כ"ד). רואים אנו מזה שאדם הראשון צפה וידע מראש מי יהיו מנהיגי הדורות, חכמיו וסופריהו, ואיך הי' אפשר להראות זאת לאדם הראשון מכיון שלכל אחד מהם נתנה הבחירה, וכמו שנאמר, "הנני נותן לפניכם היום ברכה וקללה ובחרת בחיים", א"כ הרי יכול הי' להיות אחרת, שאברהם ומשה וכל אלו המנהיגים, החכמים והסופרים לא יהיו כמו שהיו באמת, ואיך נראו לו מראש בתמונתם העתידה?

אמנם אחרי שהתבוננתי בזה ראיתי ששאלה זו מקושרת עם השאלה הידועה של ידיעה ובחירה, שנתחבטו בה כבר גדולי עולם. הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה (פ"ה ה"ה) כתב: "שם תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהי' וקודם שיהי' ידע שזה יהי' צדיק או רשע, או לא ידע, אם ידע שהוא יהי' צדיק אי אפשר שלא יהי' צדיק ואם תאמר שידע שיהי' צדיק ואפשר שיהי' רשע, הרי לא ידע: הדבר על בוריה, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עקרים גדולים והרריים רמים תלויים בה, אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפרק שני מהלכות יסודי התורה, שהקב"ה אינו ידע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים. אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריה, וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצא אמתת הבורא שנאמר, "כי לא יראני האדם וחי", כך אין כח באדם להשיג ולמצא דעתו של הבורא, הוא שהנביא אומר, "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי", וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים, אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו

ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזהו העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

והראב"ד ז"ל אחרי שהוא קובל על הרמב"ם ז"ל: על שהביא עצם שאלה זו מכיון שאין לו עלי' תשובה ברורה כתב ז"ל „ואעפ"י שאין תשובה נצחת על זה טוב לסמוך על קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד, ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו, אין ידיעתו גזירה, אבל היא כידיעת האינטגנינים שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו של זה“.

והנה שאלתנו היא אותה השאלה רק מאידך גיסא. מפני שהם עמדו בזה איך אפשר לאדם הבחירה במקום שיש ידיעה מוקדמת מהבורא ב"ה היודע הכל בודאי — שאל"כ יחסר בשלימותו ית' חו"ש — ואנו שואלים מהצד השני, האם תוכל להמצא אצל הנביא ידיעה מוקדמת במקום שיש לו לאדם היכולת לבחור, ומה שנבחר ממנו חדוש הוא המתחדש עתה ע"י החלטתו, שיכולה היתה להיות גם אחרת?

והנה השאלה הפילוסופית של ידיעה ובחירה — היינו איך אפשר לבחירה שתהי' חפשית אחרי שישנה כבר ידיעה מוקדמת מאת הבורא ית', כאמת היא שאלה בענינים כאלו שהם למעלה מהשגתנו, שאין לנו קושיות בהם, אלא שקשה לנו להתאים שני יסודות האמונה הללו ברעיונונו ולאחדם במחשבתנו, אבל בכל אופן יש לנו להאמין דקמי רחמנא גליא והוא ית' צופה עתידו ומעשיו של האדם, אבל זהו רק במה שנוגע לידיעת הקב"ה בעצמו, אבל במה שנוגע לנו בדרך חיינו, יש לנו להתחשב רק עם היסוד השני שהבחירה נמסרת לידינו, וצריכים אנו לתפוס דבר זה במחשבתנו, כי ידיעת הבורא הנעלמת מאתנו, אינה גורמת ומשפעת על הלך מעשינו, אבל ממאמרי חז"ל, שעל פיהם מבואר לנו שגם להנביא אפשר לראות כבר מראש באיזו דרך יבחר האדם, הרי שידיעת העתיד נמצאת גם במושגי בני האדם — בראית הנביא — זה יקשה לנו ודאי.

ועוד יותר מצינו במדרש על הכתוב „ותפתח ותראהו את הילד“, פירש רש"י „את מי ראתה, את הילד. זהו פשוטו ומדרשו, שראתה עמו שכניה“. ומזה מוכח שחותם עתידו של האדם מונח עליו כבר בראשית הולדו ואפשר להכיר על האדם התחברותו בטוב והתדבקותו בשכינה עד כדי שיתראה לעיני זולתו. וכן ממה שמצינו שיעקב אבינו, בעת ברכתו את בני יוסף,

התחשב עם ידיעת העתיד, אנו רואים, שידיעת העתידות נמצאת גם לפי מושגנו אנו ומשפעת על מהלך מעשינו, וזה ודאי יפלא בעינינו, אם העתיד מוכרח הוא א"כ ניטל כח הבחירה, ואם הבחירה חפשית היא היאך אפשר שתהי' ידיעה מוקדמת?

והנה נדבר נא עתה על דבר מה שבארו הראשונים בשאלת „ידיעה ובחירה“ ואף שהרמב"ם ז"ל כתב, כי התשובה ע"ז ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, בכ"ז אף אנו נענה חלקנו בזה.

מתוך דברי הראב"ד יש לשמוע, כי אף שהקב"ה יודע מראש איך תהי' בחירת האדם ורואה הוא את דרכו, בכ"ז דרכו של האדם חפשי הוא לפניה. וראיתי ציור לזה מאדם העומד ורואה בעד החלון איך שפלוגי הולך אל מטרה ידועה, וזה ההולך אינו יודע מזה שעומד ורואה, שראיתו של זה אינה מכרחת וגוזרת כלום, וזה הולך כפי חפצו ורצונו. כמו כן הקב"ה, הצופה ומביט עד סוף כל הדורות, רואה הוא גם עתידו של האדם ויודע ומכיר בו איך שיבחר סוף כל סוף, אבל ידיעה זו אינה מכרחת את האדם לאחור בדרך זו או אחרת, וכחו וזכותו לשנות רצונו אינם נגרעים בזה שהקב"ה יודע איך שיבחר סוף כל סוף.

אמנם דברי הראב"ד מלבד מה שיקשה לנו לתפוס ענין זה במחשבתנו, להרגיש ולהבין את זאת, הנה יקשה לנו לפי זה להבין מה שמצינו (בתנחומא והובא ברש"י בראשית כ"ח) „והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק“ וגר' — „אע"פ שלא מצינו במקרא שיחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלקי פלוני, משום שנאמר „הן בקדושו לא יאמין“, כאן יחד שמו על יצחק, לפי שכהו עיניו וכלוא בבית, והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו.“ והנה קשה כיון שהקב"ה צופה מראש ויודע סוף מעשיו של האדם למה לא יאמין בקדושו אלה, שכבר גלוי לו שישארו בקדושתם, ולמה לא ייחד שמו עליהם בחייהם? והשנית יפלא בעינינו מה שאנו מוצאים שהקב"ה שולח נביאים לעורר בני האדם לתשובה ולזרזם לעשות אך טוב במקום שדבריהם לא יועילו, הלא קמי שמיא גליא ולמה שלח ה' דברו לאלה שלא ישמעוהו? ואף שאפשר לתרץ ולמצא דרכים שונים בשביל מה ולמה נחוץ להשמיע דבר ה' לאלה שלא יקיימוהו ודרוש זה למדת משפטו ית', אבל בעל גפש ירגיש ויבין שאין ליחס להקב"ה ענין ומשא ומתן כזה שתועלתו ותוצאותיו אחרות הן ממה שהן במשמעו ופשוטן של דברים הנשמעים לנו מדברי נבואתו, שהנביא הרי הוא בא בדברי תוכחתו להשפיע עליהם ולדרוש מהם שישובו מדרכיהם הרעים, ואיך אפשר שהקב"ה ישלח דבריו לאלה, שכבר נודע וברור לו שלא יועיל להם.

ואחרי כל זה לא השאלה הפילוסופית תעסיק אותנו כ"כ, אלא שנרגיש קושי בדבר זה בנוגע להשתדלותנו לבחור בטוב ולתקן מעשינו, כי מכיון שמראש נקבע ונסמן ענין צדיק ורשע ולפני החל האדם לכת, ידוע כבר הגבול עד היכן פעמיו יגיעו, הרי ע"ז יחסר לאדם הטעם במהות עבודתו לה, והמרץ, ההשתדלות והיגיעה שהוא צריך להמציא בכדי להטיב את דרכו ולשפר את מעשיו. כי אותה ההשתדלות ואותו המרץ יגרע, בידעו שעד כמה שישתדל לא יעלה יותר ממה שנסמן כבר. ובאמת הרי סוד עלייתה של נפש האדם הוא בזה שאינה רואה לפני כל גבול ומעצור בדרכה אל השלמות. ואם "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב" ודאי שלא נבצרה ממנו היכולת לזה, ורואים אנו מזה שטמונים אצל כל אדם כחות ומעלות כאלה הנותנים לו את האפשרות, לפי מהותו הוא, להגיע אל מעשי האבות, ואע"פ שתהי' לאדם הידיעה שיש לו הכח לבחור, אבל ביחד עם זה כשידוע לו, שעם כל ההשתדלות והיגיעה לא יגיע סוף כל סוף למעלה אחרת מזו שצפוי' לו מראש, יתבטלו ע"ז רגשות המרץ וההשתדלות, באשר תחסר לו השאיפה לגדלות ולשלמות עליונה שזוהי אחת מראשי המניעים והמסבבים בפעולות האדם.

יותר נכון בעדנו לתפוס במחשבתנו ורגשותינו דברי הרמב"ם — שתוכן דבריו הוא, כי ידיעת הקב"ה אחרת היא משלנו, וכמו שאין אנו יכולים להכיר ולדעת מציאותו, כמו כן אי אפשר לנו לדעת ידיעתו, כי אין לנו שום מושג במציאותו ית' שהיא המציאות האמתית וידיעתו היא לפי מציאות זו. ואם אמנם אין לנו האפשרות לדעת ולהבין את זה, עכ"ז אחרי שמחויבים אנו להאמין ומאומתים אצלנו אלו שני הענינים, היינו שידיעת הקב"ה אינה מוגבלת וגם כי בחירת האדם חפשית היא, דרוש שיהי' לנו איזה מושג באפשרות המציאות שני הענינים יחד ולתפס את זאת במחשבתנו למען דעת את האינן ידוע, שזוהי תכלית הידיעה, ולהשיג את זאת יקל לנו על פי הציור שהבאנו זה כבר — בענין יסוד עקרי באמונתנו, יסוד האחדות, שיהל אור על כמה ענינים נשגבים ביסודות האמונה ובדברי חכמינו ז"ל. כי הנה עפ"י יסוד האחדות יש לנו להאמין כי באמת ישנה רק מציאות אחת, מציאות הבורא ב"ה, שהוא אחד, אין עוד מלבדו ואפס זולתו ולית אתר פנוי מיני, ועם כל זה צריכים אנו להבחין גם במציאות עולמות עליונים ותחתונים, ולמען יאפשר לנו לתפוס שני הענינים האלה, הנראים לכאורה כסותרים, הבאנו ציור זה: — כשמעמידים שני נרות מול ראי יראו לפנינו ארבעה נרות, והנה לו הי' לנו רק חוש הראות בלבד בלי חוש המשוש, הרי הי' מוסכם אצלנו כי ארבעה נרות ישנם במציאות, ולפי מושגנו זה — בהיות לנו רק חוש הראות בלבד —

הרי היתה זו מציאות אמתית, ורק הודות לשאר החושים הננו מכירים במציאות שלפי' יש רק שני נרות. ועפי"ז בארנו כי כמו כן ישנם בחינות רבות במציאות הבריאה, שלפי בחינה אחת היא מציאות ולפי בחינת מציאות יותר נעלה אינה מציאות כל עיקר, ומ"מ כל מציאות הנבחנת בבחינה אחת של הבריאה, הרי היא מציאות ו"ש" לפי בחינתה זו. — כי כל ענין חדוש הבריאה הוא ענין המצא מושגים אלו של בריאה ונבראים. — וכמו כן נדע כי ישנה בחינה יותר עליונה במציאות, שלפיה מציאות כל העולמות אפס היא, וזהו שלפי מציאותו ית' אין מציאות אחרת כלל, כי אין מציאות כמציאותה.

והנה לפי מה שבארנו, שישנם בחינות שונות במציאות יש לנו להבין גם אפשרות המצא דברים שלפי בחינת מושג אחד הם סותרים זה לזה ולפי בחינה אחרת אינם סותרים כלל, וגם בזה תוקל לנו ההבנה ע"י ציור נאות לזה, אם היו מניחים מדורת אש על שפת הים ומעמידים ראי כנגד המדורה, יש שבהביטנו בראי נראה אש ומים נמצאים בכפיפה אחת, באשר המרחק שביניהם אינו משתקף בראי והנה לו ה' לנו רק חוש הראות בלבד, הרי לא היתה לפנינו שום סתירה בזה, כי לפי בחינה ומושג זה אפשר לאש ומים להמצא ביחד, רק בהיות לנו עוד חושים, שעל פיהם אנו מבחינים במציאות ולפי חושים אלו אי אפשר לאש ומים להמצא בערבובי' לפי ידיעת בחינה זו דבר הסותר הוא; רואים אנו מזה שיתכן דבר כזה שלפי מושג אחד ימצאו שני ענינים הפכיים, ולפי מושג שני אי אפשר הוא, וכמו כן יכול להיות שענינים כאלו שלפי המציאות הנמוכה והפשוטה אי אפשר שיהיו שניהם כאחד ולפי מציאות יותר עליונה אפשר הוא.

ולפי זה, אף שלפי מושגינו המוגבלים מכירים אנו שידיעה ובחירה סותרות זו לזה, הרי צריכים אנו לדעת כי אפשר שלפי מציאות יותר גבוהה ונעלה אינן סותרות זו לזו ואפשר לשניהן להמצא ביחד.

ובאמת יש לנו דרך ואופן היאך לתפוס במחשבתנו אפשרות ידיעה ובחירה, שלא תהיינה סותרות זו לזו לפי מושג יותר עליון, עפ"י מה שנתבאר בדברי חכמי האמת ובעת האחרונה הוסכם זה גם אצל חכמי העולם, כי מציאות מקום וזמן היא רק הבחנה, שבוה אנו מבחינים במציאות הענינים לפי מושגנו אנו, אבל באמת אין להם מציאות לעצמם, ובספרים הק' מבואר שזמן הוא ענין נברא לפי גבולי הבריאה, ובוה ביאר הגרש"ז ז"ל בשו"ע שלו בענין מה שהשבת והמועדים מתחילים במקומות שונים בארץ, בזמנים שונים, אף דקדושת הימים שרשה למעלה, והיינו כי למעלה לא נמצא ענין זמן, ולכן ענין קדושת שבת ויו"ט בשרשו הוא למעלה מהזמן ומשפיע

בעולמנו אנו בכל מקום לפי זמנו ומקומו. והנה ידענו, כי כל ענין זמן הוא נברא ונמצא לפי מושגנו אנו. אבל לפי המציאות היותר עליונה אין ענין זמן במושג עבר, הווה ועתיד, כי אם „הווה“ תמיד הוא. ולפ"ז נמצא שבאמת אין הידיעה מוקדמת לבחירה אלא שתיהן נמצאות כאחת, ועל פי מושגנו אנו יש לנו לצייר זאת כאלו מבראשית נבראו כל בני האדם וכבר נעשו כל המעשים ובאותו רגע ממש כבר בחרו כל אחד בדרכו, ולא הקדימה הידיעה לבחירה כלום, אלא כל שהוא צדיק בעתיד כבר בחר לו דרך הצדק בתחלה, ולפ"ז אין סתירה בין ידיעה לבחירה, שכל זה הוא רק לפי מושגנו אנו שנמצא אצלנו ענין זמן ומרגישים אנו כי ידיעה קודמת לבחירה, אבל בהנה תמיד אפשר שימצאו שני הענינים של ידיעה ובחירה יחד, והבן...

והנה כל מה שדברנו עד עכשיו ה' איך מצטיירים כל אלו הענינים לפי אמתתם בשרשם, ואף שאי אפשר לנו לקבל ציור נכון בזה, בכ"ז עד כמה שיש באפשרותנו צריכים אנו לדעת איך לתפוס את זה ברעיונו, ועלינו להבין ולהרגיש זאת כמה שבארנו.

עכשיו ברצוננו לבאר איך צריכים אנו לחשוב אדות הידיעה המוקדמת הנמצאת בבריאה, ושעין הנביא יכולה להשיגה ואיך צריכים אנו להתחשב עם זה בדרך עבודתנו ובמהלך מחשבתנו למעשה, כפי הדרוש לנו בעד רגשות נפשנו.

הנה באמת, כפי המורגש בנפש האדם, הידיעה כי למי שנגזר עליו להיות צדיק שוב אי אפשר לו להיות רשע אינה מפסדת ואין בכחה להפריע את האדם מעבודתו לעלות מעלה. מה שמצער את האדם, פוגם את רגשותיו ומעכב את כח בחירתו היא המחשבה שלרשע אי אפשר לשוב מדרכו הרעה, כי מכיון שצפוי עליו מראש שיהי' רשע הרי עד כמה שישתדל להיטיב את מעשיו ולשוב מדרכו הרעה, סוף סוף לא יעלה זאת בידו, ולא רק בנוגע לרשע וצדיק כי אם בכלל מה שדרוש לו לכל אדם באיזה מצב שיהי' מורגש כי למען לא יופרע האדם במהלך עבודתו להיטיב את דרכיו ולעלות למעלה בקדש צריך כל אחד לדעת ולהרגיש כי מעלות הצדק והטוב אינן מוגבלות, וכל אחד יש בכחו לעלות מעלה בלי שעור וצמצום. אבל הידיעה כי צד הרשעה מוגבל הוא, אינה מפסדת.

כמו כן בנוגע להרגשתנו בחשיבותה של הידיעה הצפוי מראש, אם נתפוס במחשבתנו שאין הידיעה מגבלת את צד הצדקה והטוב ואף אם ישנה ידיעה עליונה על אדם שיהי' רשע עדיין אפשר לו להיות צדיק לצ' יהא זה פוגם את רגשותינו בגודל מלכותו ית', כי אם להפך עוד תגדיל הכרתנו בטובו ויכלתו ית'. נצייר נא לנו אם נדע שעל פלוני הנמצא במדינה

פלוגית נגזר איזה עונש בשביל עברה שעבר על חוקי המדינה וכל בני המדינה יהיו יודעים שאדם זה צפוי אל עונש כפי החק המונהג במדינה ונשאל את פי המלך ויאמר לנו שאיננו יודע מזה, ודאי חסרון הוא בו ופחיתות, כי המלך צריך לדעת מכל עניני מלכותו, אבל אם יאמר המלך, כי לא ידע אם יענש החוטא כפי החק הזה אין זו פחיתות, אחרי שמה שברור לכל בני המדינה ענשו של זה הוא מפני שידעים רק את החק הקבוע, אבל המלך, שרצונו להיטיב ובידו להוציא חוקים חדשים ולשנות סדרי המדינה, יודע הוא שעוד יש מקום בלבו לבלי התחשב עם החק המקובל ולחונן את הנדון.

הבריאה במערכותי' וסדרי' מתנהלת לפי חוקים וגבולים ידועים, שלפיהם הוכנה כבר מראש ונמצאת הידיעה שפלוגי יהי' צדיק ועד כמה יגיע צדקו וטובו, מבלי שיגרע מזה כלום וזה אי אפשר שישונה ויגרע ממדת צדקתו שהותותה לו מראש, וכ"כ אם נמצא בידיעה על אדם שיהי' רשע אי אפשר שיצא לצד הרע יותר מכפי מדתו שישנה כבר בידיעה, אבל להפך, במה שלפי חוקי הבריאה ועניני' עומד האחד להיות רשע, אין זה שולל האפשרות לשנות דינו ולהיות צדיק, כי כח הצדק והטוב אינו מוסגר לגמרי בחוקי וגבולי הבריאה, גבוה הוא מכל חק למעלה מכל גבול, כי מקורו הוא בשפע רצון ה' לטובה, השופע ויורד בלי גבול ותכלית ואינו מוגבל בשום מדה וקצב. וזהו ההבדל בין מדת הטוב להרע, שלרע ניתן גבול ומדה והטוב הוא למעלה מכל מדה.

ואחרי שזכינו לידיעה זו נבין ענין התשובה בעד הרשע ואפשרות עזיבתו את החטא, כי איננו מוגבל, כי אף אם לפי הסדרים נגזר עליו להיות רשע, ולפי מושגי הנבראים המוגבלים נראה כבר ענשו מבלי שיהי' לו מוצא, בכל זאת הקב"ה, מלך רב החסד, רצה שיהי' מקום לרשע לשוב מרשעו ולהמנע מעונש "כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחי". והתירה חותר לו הקב"ה מתחת כסא כבודו, בהכינו לו מקום מעל לגבולי הבריאה והנהגתה ובתתו לו האפשרות להגביה את עצמו מעל לפשעיו בהתדבקו במקור ושורש הטוב, וזהו מה שאמרנו חז"ל, "הבא לטמא פותחין לו, הבא לטהר מסייעין אותו" היינו כי הבא לטמא, ההנהגה עמו לפי חוקי וגבולי הבריאה הנמצאים מכבר, אין עושין בשבילו שום חידוש ואין מעכבין עליו מלילך בפתח הפתוח לפניו לחטא, כפי הנתן בחוקי הבריאה. אבל הבא לטהר — בהתדבקו בשורש הטוהר והקדושה, השופע חסד עליון וטוב נצחי בלי תכלית — "מסייעין אותו", כחות חדשים נתנים לו ושפע עליון, חסד ה', נמשך עליו, נוצרים בעדו עולמות חדשים מרצון ה' האין סופי.

נמצא, שהכח לבחור בטוב אינו מוגבל ואין הידיעה מעכבת, באשר

הידיעה היא רק לפי הבריאה וחוקי, כי עצם "ידיעה" זו הוא ענין הנמצא בהנהגת הבריאה, ואם אף כי יש להבין שגם ענין זה, היינו האפשרות להמשיך כחות חדשים משפע רצון ה', גם זה כבר נכלל בהנהגת הבריאה מראש, מ"מ אין לזה שום גבול וקצב, כי זה נמשך מרצון ה' אין סופי, הבורא תמיד עולמות חדשים של טוב וחסד ונותן אפשרות למשך כחות יצירה חדשים ממקור הטוב, שהוא למעלה מכל בריאה ויצירה, ואי אפשר שתהי' על זה הידיעה המקושרת עם גבולי הבריאה, ואמנם בידיעת הבורא ית' שלמעלה מן הבריאה ודאי אין שום גבול ח"ו ואין דבר נכחד ממנו (וכמו שנתבאר ענין זה בריש דברינו) אבל אין ידיעה זו נוגעת לנו, כי אין לנו שום יחס אלא עם הענינים שנסדרו במערכת העולמות, שכל מציאותם היא רק מהעלם מציאותו האמתית ית' *) אבל למעלה מזה אין שייך ענין מציאותנו ולית מחשבה תפיסא ב' כלל, ולפי מציאותנו אין נמצאת ידיעה בנוגע להתעלותנו ולתקן נפשנו ואין שום ענין מוקדם בבריאה אשר על פיו יהי' צפוי מראש עד כמה נגיע במדת הטוב והצדק, ואם כי עדיין אין הדבר מובן לנו בכלל, בכ"ו די לנו להכיר כי הכח לבחור בטוב מושרש ברצון הבורא הבלתי תכליתי, למען דעת שאין לנו שום מעצור מלבחור בטוב.

וכל זה שאמרנו יש לנו לשמוע מדברי המדרש (שמות רבה פ"ט) "כי ידבר אליכם פרעה, ר' פנחס הכהן בר חמא פתח (ישעי' מ"ו), "מגיד מראשית אחרית, ומקדם אשר לא נעשו, אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה", הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף, שכן הוא אומר למשה (דברים לא) "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ"; מה שעתידין לעשות אחר מיתתו של יהושע, "ועזבני והפר את בריתי" (שופטים י') וכו', היינו "מגיד מראשית אחרית", אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש למעלה שהוא אומר עצתי תקום, מהו וכל חפצי אעשה, שהוא חפץ להצדיק בריותיו, שנאמר "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" ואינו חפץ לחייב ברי' שנאמר "אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיי" (יחזקאל ל"ג) לכך נאמר וכל חפצי אעשה".

דברי המדרש בפשוטם אינם מובנים לנו, ובכלל אין יחס וקשר בדברי המדרש בין סופו לתחילתו, כן יש להעיר שכל אלו הראיות המובאות שהקב"ה צופה מראש מה יהא בסוף הנן רק במה שהוגד מראש שבעתיד ירשעו ויחטאו ויקבלו עונשם, ולא הזכיר מכל המעשים הטובים שעתידים לעשות ומיעודי הנביאים לטובה, ועל פי מה שאמרנו יבוארו לנו דברי המדרש ונראה אור.

(*) ע"י שפ"ד "העולמות".

ר' פנחס בר חמא בא לבאר דברי הכתוב שלכאורה סופו אינו מקושר בתחילתו. כי "מגיד מראשית אחרית" מדבר מידיעת הקב"ה את העתידות "ועצתי תקום" וכו' מדבר ביכולתו של הקב"ה וכחו. וע"ז הוא מפרש הכתוב "מגיד מראשית אחרית" — היינו מה שנמצא אצל הקב"ה הידיעה מרשע ורע. וכפי מה שדברנו כי הידיעה שצדיק לא יוכל להיות רשע לא תביא מגרעת בעבודתו והשתדלותו. אבל להפך הידיעה לרשע שאי אפשר לו להיות צדיק זהו המונע בעד השתדלותו לטוב ומחסר ממנו את הרצון והמרץ להטיב את מעשיו. וע"ז הוא אומר "מגיד מראשית אחרית" — "הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף" היינו כי כבר נמצאת הידיעה מהחטא והרשע העתידים לבא. שכן הוא אומר למשה "וקם העם הזה זונה" וגומר וכו', וזהו מה שמצער אותנו, כי מכיון שהקב"ה מגיד מראשית אחרית וכבר ישנה הידיעה מרשעת היחיד והכלל, א"כ הלא ינטל בזה הרצון והיכולת להטיב את מעשינו. וע"ז גומר הכתוב, "אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה", היינו, כי גם מה שמגיד מראשית אחרית הוא רק לפי חוקי הבריאה הנמצאים מכבר, שלפיהם כבר גלוי וקבוע מראש גם רשעת הרשע. אבל אעפ"כ "עצתי תקום" ואפשר שלא יתקיים כל מה שגלוי וידוע מראש "כל הקורא פסוק זה סבור שמא פלינקרא יש למעלה". דהיינו, שאין הבריאה מכוונת ומסודרת כראוי ואין הידיעה מתאמת עם מציאותה. לזה הוא אומר "וכל חפצי אעשה", כלומר, שבאמת, הידיעה הנמצאת בבריאה היא נכונה ומכוונת לפי מציאותה. אלא שהקב"ה כל חפצו יעשה, והיינו, כי למען מלא עצת הקב"ה, שהוא חפץ להצדיק בריותיו בלי גבול ותכלית, הרי הוא משפיע שפע טובה וצדק מלמעלה. וע"ז נתנה האפשרות לאדם להתגבר על כל הכחות הנסדרים וקבועים בבריאה להמשיך על עצמו השפעה מחפץ הבורא הבלתי תכליתי, שהוא למעלה מכל גבולי וחוקי הבריאה. וזהו מה שמסיים "מהו וכל חפצי אעשה, שהוא חפץ להצדיק בריותיו וכו', ואינו חפץ לחייב כל ברי' שנאמר, "אם אחפץ במות הרשע", היינו, כי אם אף לפי חוקי הבריאה מוכרחת מיתתו בכל זאת לא נעדרת ממנו דרך החיים — "כי אם בשוב רשע מדרכו וחי", כי בשובו מדרכו הרי הוא מתדבק בשורש החיים ונותנים לו כחות חדשים ממקור חיי החיים השופעים חסד ונותנים לו חיים.

מצינו ביבמות (מ"ט ע"ב) "את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לו, לא זכה פותחין לו. דברי ר' עקיבא. וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו, לא זכה פותחין לו. אמרו לו לר' עקיבא הרי הוא אומר "והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה" אמר להם משלו הוסיפו לו. תדע שהרי נביא עומד ומתנבא "הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמ" ועדיין לא נולד מנשה.

והקשו בתוס' (ד"ה תדע), "וא"ת הלא אם לא התפלל חזקיהו על עצמו הי' מת והיתה נבואה בטלה, אלא ע"כ אין הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא הי' חוטא, א"כ היכי מוכח מכאן שמשלו חוסיפו לו דאפילו לא חוסיפו לו משלו וחי' כבר כל שנותיו שנגזר לו, מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא וכו', ואור"י דשמא הדורות נגזרו להוליד באותו הזמן ובאותו הפרק שהם נולדים ובשני התוספות נגזר לו להוליד מנשה". ובאמת עיקר הקושיא במקומה עומדת דהלא אם לא הי' שב חוקי' לא היתה הנבואה מתקיימת, וע"כ דהנביא ראה כבר מה שעתיד להיות באמת אחרי שיעשה תשובה ויתפלל, א"כ מנא לן דאין מוסיפין לו שמא ראה הנביא גם במה שהוסיפו לו, וראיתי מתרצין שהנביא אינו רואה רק מה שנגזר ולא הנוספות וגם זה יקשה לנו למה לא יוכל לראות הנוספות. ולפי מה שדברנו יובן לנו כל זה, כי ענין זה מה שמוסיפין לו לאדם אינו נכנס בחוקי וגבולי הבריאה, ומקורו הוא בשורש הבריאה ברצון הקב"ה האין סופי, והנביא אינו יכול לראות רק מה שנמצא בגבולי הבריאה, וזהו מה שמביא ר' עקיבא ראי' לדבריו דאם נאמר „זכה משלימין לו" וא"כ מלוי שנותיו של חוקי' הי' לפי חוקי הבריאה, ומשלו חוסיפו, ולכן ראה הנביא לפי מה שהי' ראוי להיות אם לא הי' חוטא, אבל אם נאמר שהוסיפו לו, והיינו, שהוסיפו לו עפ"י הכח שהוא מחוץ לגבולי הבריאה א"כ אי אפשר הי' לנביא לראות את זה, כי הנביא רואה רק מה שנמצא בדרכי הבריאה.

וזהו מה שאמרנו וידיעה זו צריכה לחדור ללבנו, שמוגבל הוא רק כחה של הרשעה, אבל לא כח הצדק והטוב, וכל מה שימצא לו כל אחד יותר מרץ והשתדלות, ימצאו ויתפתחו אצלו כחות חדשים הראויים לקבל חסדי עליון, השופעים מרצון ה' להטיב עם בריותיו.

ש ע ו ר ט' פֶּלֶס מַעְגַּל רִגְלֶךָ *

„השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם
ועבדתם אלהים אחרים... שכיון שהאדם
פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ד.
(ספרי עקב)

„שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי
בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה
עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים
במשפט”.

(קהלת י"א ט')

במדרש תנחומא פ' ראה: „ראה אנכי נותן לפניכם היום כו', וז"ה
לעם הזה תאמר כה אמר ה' הנני נותן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות
(ירמיהו כ"א)... וכתוב רק השמר לך ושמור וגו', וכתוב יום אשר עמדת וגו',
ללמדך שכל מי שמתבטל מן התורה (שלא לצורך) (**), כאלו כופר בהקב"ה,
שלא נתן תורה לישראל אלא כדי שיעסקו בה יומם ולילה, שנאמר והגית בו
יומם ולילה”.

דברי המדרש נפלאים הם, ודאי שמצות למוד התורה גדולה מאד,
אבל בכל זאת תמוה הוא שבשביל כך יהא המבטל איוו שעה מן התורה דומה
לעובד ע"ז. ועוד יותר יש מקום להשתומם, כי התורה דורשת זאת לא רק
מיחידי סגולה, אלא מכל אחד מישראל, כי הלא אמרו „כל מי שמתבטל”, משמע
שכל אחד, באיוו מדרגה שיהיה, אם הוא מבטל מן התורה, שלא בהכרח, הרי
הוא ככופר ח"ו, וזה מבהיל הוא, כי הלא לא מצאנו ולא ראינו אף אחד שלא
יתבטל מן התורה לפעמים שלא לצורך, ואיך אפשר לדרוש שכל בני ישראל

(*) נאמר ביום ש"ק פ' תבא ח"י אלול תרפ"ז ונרשם ע"י הרב ר' אברהם יצחק
בלאך.

(**) שם לפנינו לא נזכר „שלא לצורך” אבל בגמ' ברכות ה' ע"א איתא „כל מי
שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב"ה מביא עליו יסורים מכוערים” וכו' וכעין
זה בחגיגה ה' ע"ב. (המערכת)

קה

פלס מעגל רגלך

יגיעו למדרגה זו. ובאמת הלא למדים אנו כל זה ומוכרח הוא מפשטות הכתובים „ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' והקללה אם לא תשמעו... וסרתם מן הדרך... ללכת אחרי אלהים אחרים“, מבואר שישנם רק שני דרכים: דרך הברכה ודרך הקללה. הברכה היא למוד התורה * וקיום המצוות, והקללה: אם לא תשמעו. וגם משמע שבא־השמיעה לבד הוא הולך מיד אחרי ע"ז, כמש"כ אם לא תשמעו... „ללכת אחרי אלהים אחרים“ וזהו שמביא המדרש מקרא דירמיהו „הנני נותן לפניכם את דרך החיים זאת דרך המות“, היינו שאין דרך אמצעי, דרך הרשות, אלא כל שאינו הולך בדרך החיים, הוא הולך בדרך המות, ולזה מביא ראי' מן הכתוב „השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייד... יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב“ ששם נאמר, כי האדם מוזהר שלא ישכח דבר מן התורה ** אף יום אחד, אף שעה אחת, כי אם מסיח דעתו מזה הרי הוא בסכנה גדולה וכמו שנאמר „ושמור נפשך מאד“.

אמנם לכאורה נפלא מאתנו מפני מה חמור כל כך עון המבטל מן התורה, שיחשב ככופר בהקב"ה וכעובד ע"ז, אבל כשנתבונן בינה נוכל להבין, כי לפי האמת נכון הדבר, כי לפי יסוד אמונתנו מחויבים אנחנו לדעת כי אין מציאות אמתית בלעדו יתברך „אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד“, והוא כי באמת גם אחרי שצמצם כביכול את עצמו ונתן מקום לבריאה ונבראים שימצאו, אין זה נקרא מציאות לעומתו ית', כי כל ענין מציאות בריאה היא רק לפי השגתנו, שכך רצה הקב"ה שימצאו מושגים אלו, אבל גם לפי מושגנו אנו ניתן לנו לדעת וצריכים אנו לקבע בלבנו אמונת אמו, שמלא כל הארץ כבודו ושהוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין ולית אתר פנוי מיני, וזה צריכים אנו לכוון בקריאת „שמע ישראל, הוי' אלקינו הוי' אחד“, כי הוא אחד באמת ואין בלתו, אין מציאות כמציאותו ואפס זולתו. ומי שאינו מאמין בזה ופורש את עצמו מלהכיר ולהרגיש זאת, הרי זה ככופר באחדותו יתברך, במציאותו האמתית, כי עבודת האדם בעוה"ז היא לשום אל לבו אמונה זו, ולאמתה במעשיו, דבורו ומחשבתו, ובהכרתו זאת הוא ממליך להקב"ה ומיחדו בעולם.

ובזה יתבאר לנו מה שמצינו בתורה בענין המרגלים (במדבר י"ד):

-
- (*) שזו ענין „אשר תשמעו“ כמה שדרשו חז"ל על הכ' „ואם לא תשמעו לי“ (ויקרא כ"ו י"ד) „להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים“. (המערכת)
- (**) עיין אבות פ"ג מ"ח. (המערכת)

ו"עבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא-אחרי" ולכאורה אינו מובן לשון "וימלא אחרי", כי אמנם היתה כאן גבורת הדעת וצדקות גדולה מכלב, שלא נפתה לעצת מרגלים והראה אמונתו ובטחונו בה, וכמה שנאמר ויאמרו אל כל ידת בני ישראל לאמר וגו', "אם חפץ בנו ה' והביא אותנו" וגו', אבל מה שייד על זה לשון "וימלא אחרי", ואם נאמר כי ענין וימלא, היינו שמלא את לבו באמונת ה', ה' צריך לכתוב "וימלא לפני". אמנם יש כאן ידיעה גדולה ואמתית במה שדברה תורה בלשון זו.

בכלל צריך לדעת, כי לשון הקדש אינה דומה לשאר לשונות, בזה שבכל הלשונות אין למלה ולשם שייכות לעצמיות הדבר ומהותו, כי ענין השפה, לפי המקובל בעולם, הוא רק מה שהסכימו בני עם זה לקרות דבר זה בשם כזה וכדוריה, או אף לפי מה שנתבאר (*), כי שורש הלשון טבוע במקוריותו של כל עם, והיינו כי כל עם ועם בדה מלבו את לשונו הוא, לפי אופן השגתו והרגשתו המיוחדת בכל דבר, בכל זאת אין זה השם לפי מציאות הדבר בעצם, אלא רק לפי הרושם החיצוני, שעושה הדבר על האדם, לפי חושי והרגשיו, אבל בלשון הקדש מתבטא כל דבר לפי מהותו ועצמותו, והוא שמו בעצם, כי באמת נתנו השמות בלשון הקדש, לפי שרשם ומקורם של הדברים, אשר זהו עיקר מציאותם, וכמו שמצינו במד"ר מצורע (ט"ז א'), ששם "מצורע", הוא מוציא שם רע, ומשום שהנגעים באים על לשון הרע, והיינו כי לפי ידיעת האמת שורש וסבת הצורעת הוא מהפגם הנעשה בנפש האדם ע"י עון לשון הרע ולכן נקרא ענין הצרעת בשם זה ע"ש שרשו ומקורו, שזהי מציאותו באמת, וכן מצינו בכמה מקומות דרשות חז"ל שכולם צריין לבאר בדרך זו, וכן אנו רואים כמה שמות בלה"ק שהונחו לפי תוכנם האמתי של הדברים בשרשם, ולדוגמא מלת "זכה" שהונחה בלה"ק על ענין קנין והשגת דבר, וזה מפני כי לפי ידיעת האמת, כל מה שאדם משיג בעולם הזה הוא מתנות הקב"ה בעד זכויותו הרוחניות, ואחרי שכל ענין השכר והגמול מסובבים מהמעלה הנפשית שרוכש האדם ע"י מעשיו הטובים, וענין המעלה הוא רק לפי זכור הנפש והגוף, שלזה נתן האדם בעולם הזה, שע"י עבודתו בתורה ומצות יזדככו גופו ונפשו, לכן מתבטא כל ענין השגת טובה בשם "זכות" משורש "זכות" ע"ש שרשו הרוחני, וכן יש להבין ולהכיר הרבה מלים בלשון הקדש, וזהו הטעם שנקראת שפתנו בשם לשון הקדש, כי היא לשון הקדושה והאמת.

ואמנם הראשונים ז"ל נתנו טעמים למה נקרא "לשון הקדש". הרמב"ם כתב הטעם מפני שלא נמצא בה שמות על הדברים המגונים, והכוזרי כתב

(*) בשעור דעת "חכמה בינה דעה" ושעור דעת "העלם וזכירה".

טעם אחר, ואף כי דבריהם אמת ע"פ פשוטם, בכ"ז לפי האמת טעם הדבר הוא, כי שורש הלשון הוא משורש עליון מאד, שכל המלים המורות על כל ענין ופעולה, הרי הם לפי מקורם העליון של הדברים בשרשם האמתי למעלה, ובאמת גם האותיות, שמהן מצטרפת כל מלה, כל ענין מציאותן ותמונתן הוא השתלשלות מאורות העליונים, ושהם גם כן שרשם של הענינים הנראים לפנינו, כי כ"ב אותיות הקדושות שרשן למעלה בקדש, ותמונת האות הנראית לפנינו כאן היא התגלמות מהשתלשלות ענינים רוחניים נאצלים שבעולמות העליונים, וכמה שמצינו בגמ' (מנחות כ"ט) „ומפני מה נברא העולם הזה ב„הא“? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא, ומ"ט תליא כרעי? דאי הדר בתשובה מעיילי לי, וליעייל בהך? לא מסתייעא מלתא, נמצא, כי תמונת ה„הא“ מורה על הענין שנמצא בעולם, שכל הרוצה לצאת יצא, ועל ענין התשובה, והיינו כי לפי האמת מה שנמצא בעולמנו זה ענין חטא ותשובה, זהו השתלשלות מענינים עוד יותר נשגבים לאין שיעור וערך הנמצאים בעליונים, שהם שורש לענינים אלו הנמצאים פה, ומהענינים העליונים הללו נשתלשלה ג"כ תמונת ה„הא“, שהיא התגשמות הענין הזה מלמעלה.

וזהו מה שמצינו שהתורה הקדושה כתובה למעלה באש שחורה על גבי אש לבנה, והיינו שלמעלה נמצאים עניני אורות קדושים, שהם שרשי התורה למעלה בקדש. והתורה הכתובה לפנינו פה, היא התגשמות האורות העליונים הללו, שהם שורש האותיות וצורפיהן שבכל תבה ותבה שבתורה הכתובה, כי כל תבה מצטרפת מצרופי אותיות לפי שרשם למעלה, וכל דבר שהתבה מורה עליו כולל בתוכו התגשמות מצרופי הענינים הנשגבים למעלה (ולמשל השם „אמת“ נמצא למעלה בצרוף „א“, „מ“, „ת“ באורות העליונים, וכן מלת שקר מצרוף „ש“, „ק“, „ר“ שנעשה למעלה ע"י השקרה) וכ"כ ענין מצורע כולל בקרבו צרופי „מ“, „צ“, „ר“, „ע“, שצרוף זה בעליונים הוא ע"י חטא לשון הרע ומוציא שם רע, ורושם פעולת ענין זה למעלה בהשתלשלותו למטה מתגשם בצרעת, נמצא, שכל תבה ומבטא בלשון הקדש הוא על פי שרשי הדברים למעלה בקדש, ששם היא מציאותם האמתית.

והנה על פי חכמת האמת—כל ענין הבריאה ואפשרות מציאות יצורים—מצטיירת לעין הנביא בציור כזה, שהבורא צמצם כביכול את מציאותו האמתית והניח חלל בעד יצירת העולמות, אבל האציל קו אור ממציאותו ית' — כח אלקי — שממנו נבראה ונשתלשלה כל הבריאה, כל העולמות ויציריהם, ולכן לפי כח השגתנו מצטייר לנו כאלו הקב"ה כביכול עבר ממקום הבריאה, וכל הבריאה היא מאחרי ה', אבל ח"ו שנקיים מחשבתנו ע"ה, כי צריכים אנחנו להאמין, שגם אחרי חדוש הבריאה, הוא ממלא הכל וסובב הכל ולית אתר פנוי

מיני, כי לפי האמת לאמתו, גם אחרי הבריאה לא נשתנתה מציאותו במאומה ואין בלעדיו מציאות כלל — ושתי המחשבות האלו צריכות לשלוט במחשבתנו בגדר „רצוא ושוב” — אמנם לפי כח השגתנו אי אפשר שיהי לנו שום ציור בבורא כפי בחינת אמתו וכל ציורנו בבורא ב”ה הוא רק כפי בחינת הצמצום והקו, וכמשנ”ת.

וזהו מה שמצינו בתורה כשבקש משה רבנו ע”ה „הראני נא את כבודך” „ויאמר ה' הנה מקום אתי וגו' והי' בעבר כבודי וגו' וראית את אחורי ופני לא יראו”, והיינו כי גם עין הנביא לא תוכל להשיג פני ה' והוא בחינת מציאותו האמתית, אלא רק בחינת אחרי, היינו, לאחר הצמצום, כשהבורא כביכול משך את עצמותו והניח מקום לבריאה הנמשכת מאורו ית' וזהו שנא' „והי' בעבר כבודי וגו' וראית את אחרי”, היינו שתשיג את מדת ההתקשרות שישנה לבורא עם הבריאה, לאחר שכבר עבר כביכול והתקשר עם הבריאה ע”י ההנהגה העליונה, ורק מה שנמצא תחת הנהגה זו מצטייר לנביא.

וזהו מה שאמרו חז”ל (ברכות ז' א'): „והסירתי את כפי וראית את אחורי”, אמר רב חנא בר בינא אמר ר' שמעון חסידא מלמד שהראה הקב”ה למשה קשר של תפילין, והיינו שעלה בהשגתו להבין התקשרות הקדושה שישנה להשם ית' עם העולמות לאחר הבריאה וראה בעין נבואתו איך העולמות מתקשרין ומתאחדין עם הבורא ב”ה, אבל להשיג ולדעת איזו בחינת במהות מציאותו, דהיינו פני ה', לא הי' יכול. וע”ז נאמר: „כי לא יראני האדם חת” (*).

הלא רואים אנו, כי כל ענין הבריאה ויצירת העולמות מתבטא במלת „אחרי”, כי תכלית ציורינו בהם היא רק לפי המושג האפשרי ביותר עלינו שהשיג אדון הנביאים ושגם הוא הי' רק בבחינת „אחרי ה'”. והנה עבודת האדם בעוה”ז היא להגביר את אורו ית' בכל העולמות בכל חלל הבריאה, וזה ע”י ידיעתו והרגשו, כי גם אחרי הבריאה הוא ממלא כל עלמין, וסובב כל עלמין, ובהכרתו זאת הרי הוא כאלו ממלא את החלל הנמצא מאחרי ה' — (כי הכל תלוי בהשגת הנבראים, שזהו כל מציאות הבריאה, והבן) ולכן כשהאדם מחזיק באמונתו ומכיר ומרגיש, כי כל המציאות היא רק מאורו ית', נקרא זאת בשם

(*) כי ענין תפילין הוא לשון התחברות, מלשון תפל. וזהו מה דמצינו בגמ' שהקב”ה מניח תפילין, והיינו כי כמו שתפילין שלנו מראים על התדבקות ישראל עם הבורא כביכול, כמו כן תפילין דקוב”ה הוא ענין התחברות עם העולמות ועם ישראל, והיינו דאמר (ברכות ו') תפילין דמר' עלמא מה כתיב בהו ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. (הערת הרושם ע”פ אדמו”ר מ”ן זצוק”ל)

„ממלא אחרי ה'“ וכשהתורה רצתה לספר לנו כי יהושע וכלב היו חזקים באמונתם האמתית, הכירו וידעו כי מידו הכל, כי הוא המהווה ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ומנהיגם ברצונו, הביעה לנו זאת במלים כאלו, שבהן מתבטא שורש הדבר וענינו באמת ונכתב בתורה „ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי“. כי הם ע"י מחשבותיהם ומעשיהם השלמים, בהשיגם כי אורו ית' ומציאותו ממלא הכל, מלאו אחרי ה' במושגם הם והגבירו את התפשטות אורו ית' בכל העולמות.

והנה לפי זה יש לנו להבין, כי מי שמתבטל מן התורה שלא לצורך, היינו כשהתכלית אינה לשם שמים, הרי הוא מחשיב מציאות אחרת וכאילו גותן מקום לענינים בלתי תלויים במציאותו ורצונו יתברך, ובוה הרי הוא כאלו כופר באחדותו האמתית, מכחיש אורו ית' בבריאה וכאילו דוחק רגלי השכינה והוא כאילו עובד ע"ז, בזה שהוא מוסר עצמו לענינים נבדלים ממציאותו ית', מכיר ומודה בהם. ובאמת המאמין האמתי באחדות ה', היודע כי אין מציאות אמתית אחרת בלעדו ית' וכי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, אי אפשר שיקבע במחשבתו לעשות דבר בלתי נצרך לעבודת ה' וקיום רצונו, כי איך אפשר שיהיו לו תכלית וענין במעשה, דבור ומחשבה לצורך דבר הרשות, כאשר נקבע בנפשו ולבבו ענין אחדותו ית', שהכל כלא נחשב לעומתו. ולכן אצל המאמין האמתי כל עניניו סובבים רק לתכלית אחת, הוא רצונו ית', שרק הוא ורצונו נמצא באמת והוא ורצונו אחד...

הרי נתבאר לנו אמתיות דברי המדרש... כי המתבטל מן התורה שלא לצורך, הרי הוא כאלו כופר בהקב"ה, ולפי"ז נמצא שהעוסק בדברי הרשות ומתבטל מן התורה יותר מכפי הדרוש לצרכו ההכרחי, הרי הוא ככופר ת"ו. והלא הדבר נורא ואיום, כי מי הוא אשר יכול להזהר במדה כזו, שלא להתבטל מן התורה, אלא רק בשביל הדברים הנצרכים לו לקיום חייו? וכשנשים אל לבנו מצבנו אנו, הלא יפול עלינו מורא ופחד, כי כמה רחוקים אנו ממדרגה זו „שלא להתבטל מן התורה שלא לצורך“! וכשנעמיד במקביל את זה לעומת זה: חומר החובה אשר עלינו ומצבנו אנו, הלא נדמה לנו כי אין ביכולתנו כלל למלאות חובתנו לה'.

אבל באמת צריך לדעת, כי ענין „לצורך“ יש בו מדרגות מדרגות, ואין זאת אומרת שאסור לו לאדם לקחת מעוה"ז רק כדי קיום נפשו, ויותר מזה „שלא לצורך“ נקרא, אלא ענין לצורך מתאים לכל אדם לפי מדרגתו ותכונתו, כי כל מה שנצרך לו לאדם למען יעמוד על מתכונת נפשו, כדי שיהי' במצב של רצון ושמחה, שרק אז ערים כשרונותיו וחיים בו כל כחותיו, כל הנצרך כדי שתהי' לו שלמות ותפארת אדם, בכלל „לצורך“ הוא. ומובן כי

לרוב בני אדם דרוש לזה לקחת מן העולם יותר מכדי הספוק, דרוש הוא לתענוגים גשמיים, לטיול ולחברת בני אדם ולהתענג מנועם הטבע וכדומה, ואחרי שנחץ לו כל זה, אם יגמר בנפשו לפרש מהנאות אלו הרי זה בכלל "אל תהי' צדיק הרבה וגו' למה תשומם". וכבר דברנו כמה פעמים, כי אינו כדאי לאדם לפסע בפעם אחת על מעלה עליונה, הרחוקה ממדרגתו הוא, כי זה לא יתכן, ומלבד יחיד סגולה, שזכו להרגיש במלא המדה בנועם התורה, החיים ומתענגים בה לבד, כמו הגאון מוילנה זכרוננו לברכה, או אף הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל, שאמרו הרופאים עליו כי לפי רפיון גופו אינם יודעים מהיכן הוא חי, אם לא כי העונג הרב שיש לו מלמוד התורה מכלכל את גופו ומחייהו, קדושים כאלו אינם צריכים להנאות גשמיות, כי נפשם מתמלאת מהתענוגים הרוחניים שיש להם לאין שעור מעבודתם בתורה ומצות, והם מכלכלים את כל כחות נפשם, עד שלא נצרך להם לקחת מתענוגי עוה"ז רק מעט מזער, אבל מי שלא הגיע למדרגה רמה כזו, לו יש צורך אף לתענוגים גשמיים, המעוררים בו את כחותיו וכשרונותיו, המרחיבים את דעתו ומשביעים אותו רצון, ואם יחסר את נפשו מהם, יחסרו לו חיים ולא תהי' לו שלמות האדם כפי שנצרך לעבודת הבורא, החפץ באדם שלם, שהאדם עם כל כחותיו ועניניו יעבד לו, ולכן אם יצמצם עצמו לקחת מן העולם הזה רק כדי מחיתו, חוטא על הנפש יקרא.

כלל של דבר: גדרי "לצורך" רבים הם ומשתנים בהתאמה לכל אחד לפי מדרגתו, האנשים העומדים במעלה עליונה במדרגת השלמות, ה"לצורך" שלהם מקיף חוג צר מעניני עוה"ז ועיקר חייהם ועבודתם הוא בענינים רוחניים, בתורה ומצות, שבהם הם מוצאים ספוק לנפשם ומזון לכל כחותיהם. ואלה שלא הגיעו למעלה רמה כזו, הענינים שהם בגדרי "לצורך", מקיפים אצלם חוג יותר גדול מעניני העוה"ז, והעומדים במעלה תחתונה במדרגת השלמות, אצלם החוג עוד יותר גדול וכן הלאה, כי כל אחד לפי מדרגתו יש לו היקף מיוחד בעניני "לצורך" המתאים לאופי תכונתו ומדרגתו, ואין מן הראוי והאפשר לאיש לפסע בפעם אחת למעלה רמה, אלא כל אחד צריך למדד את מדת קרבותו לנקודת האמת, לדעת מדרגתו ולעמוד בה, וכל מעשיו ודרכיו יהיו נמדדים לפי מדת "לצורך" עפ"י מדרגתו הוא, אבל יזהר לבלי הרבות לקחת מעניני עוה"ז יותר מכפי הדרוש לו, כי זהו כבר בכלל מבטל את התורה שלא לצורך, שהוא ככופר באמונה האמתית, כי אם הוא פונה בזדון לענינים שהם עבורו שלא לצורך כלל לעבודת הבורא הרי הוא מחשיב את עצמו למציאות נבדלת, ונוטל לו ענינים אחרים שאינם מקושרים עם רצון הבורא, וזה נחשב לע"ז, וכמה שנתבאר

הציור לזה שאמרנו יש לתאר כנקודה העומדת במרכז ומוקפת בעגולים הרבה, עגול בתוך עגול, שכמה שירחק העגול מהמרכז, הקיפו הוא יותר גדול,

וכל אחד צריך לבחור לו עגולו לפי מדת ריחוקו מהנקודה המרכזית ולהקיף את הנקודה מסביב במעגל מדויק ולהזהר לבלי להתרחק מהנקודה המרכזית. כדומה לציור זה הם דרכי החיים הראויים לכל אחד לפי מעלתו, כי הגה השלמות האמתית היא בנקודה המרכזית בקוטב העגול, ואלה העומדים במעלה העליונה במדרגת השלמות, הדבקים בה' וקרובים לו ית', הם עומדים מסביב לנקודה זו. היא נקודת האמת, ומעגל דרכם המקיף את נקודת האמת הוא קטן מאד — כלומר הענינים הצריכים להם מעניני העוה"ז, מלבד עניני השלמות האמתית, הנם מועטים, אבל אלו שלא הגיעו למעלת דבקות כזו, אצלם העגול יותר גדול, כלומר הענינים הצריכים להם מעניני העוה"ז הנכנסים בגדר „לצורך” הם ענינים יותר רבים ורחבים וכן הלאה, כל אחד לפי מדת הרחקו מהשלמות האמתית עניני ה„לצורך” שלו מקיפים עגול יותר גדול, אבל כל אחד צריך למוד מדת הרחקו מנקודת האמת ולהקיף בכל הלך דרכו את הנקודה הלזו במדה שוה, לכל יתרחק יותר מנקודת האמת. ואם כל מעשיו יקיפו במעגלם הנכון, אז ממילא יקורב יותר ויותר אל מעלת השלמות והיקף עגולו יקטן עדי יתקרב אל נקודת האמת להיות מן הדבקים בה' וקרובים לו ית'.

ובזה יש לפרש הכתוב (משלי ד' כ"ו) „פסל מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו” היינו, כי על האדם לפסל מעגל רגלו, לשקול כל פעולה, דבור ומחשבה, שיהיו לפי מעגלו ומדת קרבתו לנקודת האמת ולבלי להתרחק מנקודה זו. כי אסור לו לצעוד אף צעד אחד מחוץ למעגל, אלא צריך לעולם להקיף את הנקודה במעגל, כי אם יצעד צעד אחד ישר, שלא בהיקף מסביב לנקודה, מתרחק הוא בזה מנקודת האמת, ולזה אמר החכם „פסל מעגל רגלך”, הרי שוקל ומפסל כל צעד ושעל, אם הוא במעגל הראוי לך לפי מדרגתך ואז „כל דרכיך יכונו”, כי כל ענייניך, אם רק הם במעגל הראוי לך, הם טובים ונכונים, כי לצורך הם לך והם הדברים היותר טובים בעדך לפי מדרגתך ומביאים אותך אל התכלית הנרצת.

אמנם גם אחרי שבארנו כל אלה לא הוקל לנו, כי עדיין יקשה דרכנו מאד. כי מי הוא אשר יוכל לכוון אל נכון מדרגתו למען דעת מעגל דרכו, ומי הוא זה אשר יוכל לשקול בפסל שכלו כל פעולה, דבור ומחשבה למען דעת אם זהו לצורך דרכו, או שהוא שלא לצורך כלל, ואולי הוא מנסית טבעו ויצרו שמטה אותו מדרכי חיים לבקש לו מותרות ותענוגי הגוף, שאינם לצורך עבודת הבורא אף לפי כחותיו הוא, ואז הסכנה גדולה שכבר יצא ממעגלי צדק והוא בכלל מבטל את התורה שלא לצורך, וכופר ח"ו במלכו של עולם. ואם נתבונן בזה נראה, כי דרך זו היא עוד יותר קשה מן הראשונה, כי אף אם יש בכח האדם לנזר עצמו מתענוגי העולם ולמסר נפשו אך ורק לעבודת הבורא.

ושלא ליהנות מעוה"ז רק כדי קיום נפשו, אבל ליהנות מהעולם הזה ולהיות זהיר תמיד למוד מדרגתו ולפלוס את כל מעשיו שלא לצאת בהן ממעגלו לא לאחור ולא לפנים יותר מכפי ה"צורך", הלא זה מכביד עוד יותר את דרכנו בחיים, וכמעט מן הנמנע הוא להביא כל דבר במשפט, ולהקיף בחשבון צדק כל החשבונות המקושרים עם כל פעולה, דבור ומחשבה, ואם כן ישתומם כל אדם ואנחנו לא נדע מה נעשה.

אמנם כשנתעמק בענין יוקל הדבר הרבה, כי הנה יש להבין שמאחרי שאין בכח האדם לדקדק כל כך במעשיו ולחשב חשבונות לאין שיעור על כל דבר וענין, למען ידע להחליט איזה דבר נצרך לו באמת ואיזה דבר לא, ואף מה שאפשר לו לדעת אחרי רב עיון ומחשבה, אם יצטרך על כל פרט ופרט לדקדק ולחשב חשבוניו של עולם, הלא לא יוכל לעשות ולפעול במרץ הדרוש לאיש חי, רק ישומם ולא יהי' במתכונתו בתפארת אדם, אם כן אין החובה עליו לדקדק כל כך במעשיו, כי במדה שקשה לו לשקול ולפלוס דרכיו ומעשיו, לפי מדה זו צריך הוא לפעול ולעשות על פי אומד דעתו והרגשו, ואף אם יטעה במשפטו לא יקרא מבטל את התורה שלא לצורך, אלא כל זה בכלל "לצורך" הוא לו, כי צורך הוא לאדם ללכת בדרך החיים ברוח עז ובצעדי און ולא לפגר במעשיו בבקשת חשבונות רבים, ואם כן כל מה שמרגיש בנפשו, כי דרוש בעדו לפעול ולעשות, למען יחי' חיי עז ושמחה, הרי זה לצרכו ולצורך התורה, ולפי' נמצא כי כל הענינים והמעשים הנכללים במדת ההכרעה שלו הרי הם בכלל מעגלו, ולכן כל מה שאפשר לו לדעת ולהבין שאין זה לצורך דרכו, אסור לו לפסע אף פסיעה אחת, כי אז יוצא ממעגלו ומתרחק מנקודת האמת, אבל מה שאי אפשר לו לפי כחותיו להביא בחשבון, וכבד ממנו הדבר לשקול במאומי שכלו, זהו כבר בכלל לצורך ובכלל מעגלי צדק לפי מה שהוא אדם.

ברם אל ידמה האדם להקל מעליו עול מלכות שמים ולאמר על כל דבר, כי לצורך הוא. כי ידע נא האדם, כי לפי המדה שאפשר לו לחשב חשבוניו של עולם, החובה עליו לשקול את מעשיו בפלוס שכלו וליזהר שלא יכשל ח"ו בנטי' כ"ש מדרך האמת, *) ואם יעשה דבריו שלא בחשבון פושע יקרא וכבר יצא

*) וכבר נתבאר כי על האדם להשתדל שתחשבון לא יהי' נפרד ממנו יותר מדי, אלא שיבא ביחד עם מחשבתו על כל דבר, וכמו שנמצא בספרים ההבדל שבין אדם למלאך, שאצל האדם, המשכיל, השכל והמושכל הם שלשה ענינים נפרדים, ואצל המלאך, שהוא שכל ובוזל, הכל אחד הוא. אולם באמת גם אצל האדם, באותה המדה שמתפתח בדעת יותר, בוז המדה מתמעט אצלו הפרוד שבין המושכל והמשכיל,

ממעגל האמת ויבא במשפט על כל מעשה אם נעשה אצלו לצורך דרכו ומפני שלא הי' יכול לשקול בחשבון לפי מדרגתו הוא, או רק מפני עצלות ורפיון ידים ונטית יצרו, כי במדה שאפשר וראוי לו לחשב ולדעת ולא חשב, ענש יענש.

כי הנה הראנו זה כמה בדברי רז"ל את עמק הדין וחומר העונש על כל מה שנטה האדם מדרך האמת, אף אם נעשה בשגגה ופשיעה קלה. גם זה עכשיו למדנו במס' כתובות (דף ס"ב ע"ב) „דרב רחומי היה שכיח קמי דרבא במחוזא, הוה רגיל דהוה אתי לביתאי כל מעלי יומא דכפורא. יומא חד משכתי שמעתא. הוה מסכיא דביתיה, השתא אתי, השתא אתי, לא אתא. חלש דעתה אתית דמעטא מעינה, הוה יתיב באיגרא, אפחית איגרא מתותאי ונח נפשיה“, גם כאן אנו רואים עומק הדין שבשביל פשיעה קלה, שנמשך אחרי השמעתא וגרם צער לאשתו, נענש בעונש מר כל כך, ואף שלא עשה שום מעשה במזיד, אלא מאהבתו לתורה, לא נזכר באונאת אשתו, בכ"ז נגזר עליו העונש מפני שהבחין לבבות יודע, כי לו היו ערים בו רגשי הרחמנות במדה הדרושה לפי ערכו, לא הי' שוכח צער אשתו, והי' רגש זה מעורר להנתק משמעתא החביבה לו, ונתבע על זה, מובן כי תביעה דקה כזו ועונש מר כ"כ על חסרון זהירות במדה זו היא רק אצל בני עלי' וכמאמרם ז"ל: „וסביביו נשערה מאד“ מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה (ב"ק נ' ע"א) אבל שאר בני אדם אינם נדרשים במדה זו.

אבל הלא צריך להבין מפני מה מדקדק הקב"ה עם הצדיקים במדה דקה כזו ובחומר רב כל כך ולכאורה נדמה לנו שאין זה משפט צדק, כי למה ידרשו מהם במדה מרובה כ"כ יותר מאשר ידרשו מאחרים? אבל באמת צריך לדעת, כי כל מה שהאדם נמצא במדרגה יותר גבוהה, הוא מרגיש ביתר דקות כל פגימה קלה שבמעשיו, דבורו ומחשבתו, ולפי מדרגתו הוא יכול לבחון במדה דקה מן הדקה כל חסרון ומגרעת, ולכן מדקדקים עמו אף כחוט השערה, והוא שמביא מן הכתוב „וסביביו נשערה מאד“, כי אלה הקרובים אליו ית', הסובבים אותו הם נדרשים על חוט השערה, כי לפי מדת התקרבותם אל האמת, האפשרות

המשכיל האמתי הוא זה שידעותיו מתמזגות עם עצמותו כל כך, עד שנעשים אצלו כמו בתולדה, והי' כי יבא לפניו דבר הנהגה או מעשה, לא יצטרך לבקש חשבונות איך להתנהג ואיך לעשות לפי מושכלו, רק הוא מרגיש מיד את המסקנה מכל החשבונות, ולא כאלה שבכל מעשה ומעשה הם מבקשים חשבונות רבים כאילו הם במקום אחד וחשבונותיהם במקום אחד, והרי הם כמושכים חשבונותיהם מן הכיס...

(משיחת אדמו"ר מרן זצוק"ל).

ביום והחובה עליהם לדקדק כחוט השערה, וגם זהו בדרך שאמרנו, כי כל אחד יש לו מעגל ידוע המתאים לו, והענינים והמעשים הנכנסים בחוג מעגלו, זה תלוי לכ"א לפי מעלתו וקריבותו אל האמת, כי אלה העומדים במרחק מנקודת האמת חוג הענינים הנכנסים בתוך מעגלם הוא גדול, וכמו כן חוג הענינים הנכנסים אצלם בגדרי ההעלם ואי־הבחנה הוא גדול יותר, כי על־פי מעגל דרכם הם אינם צריכים ואין להם היכלת לבחון את הכל במדה יותר דקה, אבל אלה הקרובים אל ה', שהם סביביו, כל עניניהם מתרכזים מסביב לנקודת האמת ומעגל מעשיהם לא ירחיק לכת מנקודה זו, ודקדוק המעשה אצלם הוא כחוט השערה, ולכן רב רחומי שהיה מאמוראי קדושי עליון, שאמרו עליהם כי הקטן שבהם ה' יכול להתחיות מתים (ע"ז י') ודאי שה' במדרגה רמה ונעלה בדביקותו בה', וחוג מעגלו ה' מסביב לנקודת האמת, ואם יצא כחוט השערה ממעגל הצדק לפי מדרגתו, כבר נדרש על זה, ולכן כשמשכתו שמעתא ושכח באונאת אשתו, אף כי ה' זה מרוב חשקו ואהבתו לתורה, בכ"ז לפי דעת עליון כבר נחסר אצלו במדה דקה מקרבותו לה', כי לרחמנא גלי, כי אלו ה' דבוק במחשבתו אל ה' ית' במדה הראוי' לו, היתה ערה אצלו יותר גם מדת אהבת בני אדם, כפי המדה הצריכה והראוי' לדבקים בו ית', מקור הטוב והחסד והמשכו אל השמעתא משכו קצת מדביקותו בה' ונדרש על זה לפי מדת הדין בכל החומר וזהו מה שאמרו וסביביו — כלומר אל הנמצאים מסביב לנקודת האמת — נשערה מאד — הדקדוק הוא כחוט השערה, וה' יביא במשפט על כל נעלם. אבל ידע האדם כי אין דורשים ממנו יותר ממדת יכלתו, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ומה שדורשים ממנו הוא רק שישים לנגד עיניו את נקודת האמת ואת הידיעה, כי אין תכלית אחרת בעולם מבלעדי רצונו ית', ואז יכונן כל דרכיו, כי נקדה זו תראה לו תמיד את דרכו במעגל חייו וגם את מדת חובתו בדקדוק המעשה והזהירות בה, כל אחד לפי מדרגתו, וכמאמר הכתוב, "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך".

איתא במס' ר"ה (ט"ז): „בר"ה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, שנאמר, היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם" ואמרינן בגמ' מאי כבני מרון, הכי תרגימל כבני אמרנא, ופירש"י „ככבשים שמונין אותן לעשרן ויוצאין זה אחר זה בפתח קטן שאין יכולין לצאת כאחד", „ר"ל אמר כמעלת בית מרון, רבי יהודה אמר שמואל כחיילות של בית דוד", ולכל המימרות קמ"ל תנא דנידונין אחד אחד. ולהלן בגמ' שם: „אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן וכולן נסקרין בסקירה אחת, אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וכו'". „היוצר רואה יחד לבם ומבין אל כל מעשיהם", וצריך להבין כיון דנסקרין בסקירה אחת אמאי תנן: „בר"ה כל באי עולם עוברים

לפניו כבני מרון, דהיינו אחד אחד, והרי גם הכתוב „היוצר יחד לבם“, מעיד שהיוצר רואה יחד לבם, דהיינו בסקירה אחת. אבל באור הדברים כך הוא. כי זה ודאי שהקב"ה דן את כל באי עולם ברגע אחד בסקירה אחת, אבל דינו של כל אדם הוא במשפט מיוחד רק לו, וזה מתבאר לפי מה שאמרנו, כי אין דנין לפי המעשה, רק לפי האדם, כי אותו המעשה שהוא חטא לאחד לפי מדרגתו, לשני, שהוא ממדרגה אחרת, הוא מעשה טוב, כי מה שהוא לצורך לאחד, הוא שלא לצורך לשני, והרי הוא נתבע על זה, וכן מה שהיא פשיעה אצל אחד, העומד במדרגה יותר עליונה, אינה פשיעה לשני, העומד במדרגה תחתיו, כי כל אחד ישפט לפי מדרגתו ומעגלו, וזהו מה שלמדנו מן הכתוב, „היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם“, כי רק היוצר, היודע לבם של כל אחד ואחד, הוא המבין אל כל מעשיהם, לשפוט על כל מעשה לפי לבו של כל אחד, היינו לפי מדרגתו ודרכו המיוחד לו, ולכן אף שנסקרינ בסקירה אחת, מ"מ מעשי כל אחד נשפטים במשפט מיוחד, כי אין שום אדם דומה לחברו במדרגתו ותכונותיו, ורק היוצר הרואה יחד לבם, הוא המבין אל כל מעשיהם. כללו של דבר: כל מה שיגדל האדם במעלתו צריך להיות זהיר ביותר והעיקר שלא לצאת ממעגל דרכו ולקחת הנאות העולם הזה שלא לצורך עבודת הבורא, כי בזה שהוא נמשך אחרי הנאות הגוף, הוא מורד במלכו של עולם ומתרחק מבוראו ונופל מיד ממדרגתו במעלת נפשו וגורם ירידה לדורו, וכמו ש"כ הספורנו ז"ל בבאור הכתוב „וישמן ישורון ויבעט וגו'" (דברים ל"ב ט"ו) וז"ל: „והנה גם בעלי העיון שבו, הנקראים ישורון, מן אשורנו ולא קרוב, עשו כמו הבהמות הברועטות בבני אדם שנותנים להם מזונות... שמנת עבית כשית, הנה אחת ישורון, קהל תופסי התורה ובעלי העיון, פנית אל התענוגים הגשמיים, ובזה עבית מהבין דקות האמת, כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא, כשית, כאמרו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לכוותם, ויטש אלה עשהו, ולפיכך נטש ההמון אלף עשהו, וינבל צור ישועתו בזה כי מרעה אל רעה יצאו". הרי כי כאשר איש המעלה מבקש לו תענוגי העוה"ז — שלא לצורך ותכלית עבודת העוה"ז — מיד נולדת גסות בנפשו ומתרחק מהבין ומהרגיש דקות האמת, ומרחק עי"ז את המון בית ישראל מאבינו שבשמים. והנה בדורנו זה שרואים אנו, כי בע"ה נתרחק העם מדרך התורה, סרו מדרך אבותיהם עד כי המינות נתפשטה בין ההמון, ומנבלים את התורה ואת תופשי, צריכים אנו לדעת, כי ראשית האשם היא בנו תופסי התורה, כי בשביל זה שלומדי התורה נתרחקו מהכרת האמת, מלהבין דקות האמונה ועמק התורה, אין להם ההשפעה הנכונה על המון בית ישראל להוליכם בדרך אמונה, והרי כמה עלינו להזהר מלבקש עניני עוה"ז שלא לצורך עבודת הבורא. כי הלא

עיינו מתרחקים או בעצמנו מהכרת האמת וגורמים ח"ו למצב השפל שבו נמצא המון בית ישראל.

נסיים בכי טוב: „שמח בחור בילדותך ויטיב לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט". (קהלת י"א ט').

ויש לפרש בזה לפי מה שדברנו, כי למדנו כאן דרך החיים של האדם על פי התורה. והיינו: כי האדם צריך להלך בחייו בהתאמה לטבע נפשו וצורך כחותיו ויחיו חיי עו ושמחה, ולכן כל זמן שהאדם בימי בחורותיו, שערים בו כל כחות נפשו ומשתוקק הוא לשמחה וטוב לב, אינו כדאי להזמית את כחות נפשו ולהזדקן לפני זמנו, רק צריך לכלכל כל כחות נפשו, ולזה כדאי בעוד לקחת גם מן העוה"ז במדה הצריכה לו, למען יהי במצב של שמחה וטוב לב, ולכן עליו לשמח ולהטיב את לבו בימי הילדות והבחורות ככה עלומים והרעננות הדרושה, כי רק אז יהי במצב השלמות לפי מדרגתו הוא. אבל כל זה אפשר וטוב רק אז כשידע ויזכר תמיד את עיקר תכליתו וכל דרכיו ישפט לפי תכלית זו, היינו אם מעגל מעשיו מתרכז סביב לנקודת האמת, שהיא צריכה להיות הנקודה התיכונה בכל דרכיו, ועל זה אמר „ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט", כי רק כשתדע זאת ותשים לנגד עיניך, אז טוב בעדך לשמח ולהטיב לבך ולהלך בדרכי לבך, בהתאמה לכחותיך ומדרגתך, אשר זהו מעגל דרכך. וזהו דאמרי' בגמ' שבת (ס"ג): „עד כאן דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי יצר טוב", כי ראשית הכתוב „שמח בחור וגו'" הוא מדברי היצה"ר ומהטבע הדורש תפקידו, אבל היצר הטוב מוסיף לזה, כן הוא טוב לשמח ולהיטיב לב, כפי הדרוש לטבע האדם בימי הבחורות והשחרות, אבל אך ורק כשתדע ותזכר תמיד, כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, דהיינו שתשים את נקודת האמת נר לרגלך והיא תראה לך את מעגל מעשיך ודרכיך וכמו שבארנו.